

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра історії та культури української мови

**ВИВЧЕННЯ ЗВУКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ
В ЗЗСО (НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЙ ВАСИЛЯ СТУСА)**

Дипломна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 2 курсу, 601 групи
спеціальності 014.01 – Середня
освіта (українська мова і література)
Білич Мар'яна Михайлівна
Керівник:
доц. Гуцуляк І. Г.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №_____

від "___" _____ 2022 року

Зав. кафедри _____ проф. Колесник Н. С.

Чернівці – 2022

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	4
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. Дослідження звукопису в поетичній мові	12
1.1. Роль та функції звукописних прийомів у поетичних текстах.....	15
1.2. Художнє мовлення як один із засобів самовираження митців.....	18
1.3. Зв'язок звукового навантаження та контексту в поетичних текстах.....	20
1.3.1. Сприйняття читачем тексту через призму звукової маніпуляції.....	23
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. Особливості формування поетичного ідіостилю В. Стуса	28
2.1. Домінантні особливості поетичних текстів В. Стуса.....	31
2.1.1. Фонемо-звуковий аналіз поезій раннього періоду творчості В. Стуса.....	34
2.1.2. Увиразнення власного звукописного стилю в поезіях зрілого В. Стуса.....	37
2.1.3. Відображення змін у звукосмисловому навантаженні поезій В. Стуса шляхом його зростання як поета.....	40
2.2. Символічні образи віршів В. Стуса у контексті звукописних прийомів.....	42
2.3. Інтерпретація постаті В. Стуса очима дослідників ХХІ ст.	44
Висновки до розділу 2	48

РОЗДІЛ 3. Звукопис як складник мово- та літературознавчих дисциплін у ЗЗСО.....	49
3.1. Аналіз тем, пов'язаних із вивченням звуків, у навчальних програмах з української мови.....	51
3.2. Аналіз тем, пов'язаних із вивченням життя та творчості В. Стуса, у навчальних програмах з української літератури.....	54
3.3. Практичні вправи зі звукопису для учнів ЗЗСО.....	57
3.4. Рекомендації щодо проведення занять гуртка української літератури, присвячених вивченню звукопису В. Стуса.....	62
<i>Висновки до розділу 3.....</i>	64
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	70

АНОТАЦІЯ

Білич М. М. Вивчення звукової організації поетичного тексту в ЗЗСО (на прикладі поезій Василя Стуса) : дипломна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти : 014.01 «Середня освіта (українська мова і література)» / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2022. 75 с.

Проблема звукозображення завжди буде актуальною. Всеможливі варіації використання звуків завдячуємо поетам – вони вміють не лише мелодійно поєднувати звукосполучення, а й за їх допомогою навчають нас читати поміж рядків. Тому що звук – це насамперед про відчуття.

Метою дослідження є вивчення звукової організації поетичного тексту на прикладі поезій В. Стуса, а також поглиблення та узагальнення знань про звукописні прийоми в тексті.

У перших двох розділах роботи ми розглянули поняття звукопису та основних прийомів звукопису, виокремили найголовніші проблеми, з якими стикаються науковці, вивчаючи звукопис у літературі; дослідили роль звука в поетичному тексті, визначили зв'язок між звуковим навантаженням та контекстом твору. Серед найпоширеніших фоностилестичних прийомів у текстах В. Стуса можемо виокремити асонанс, алітерацію, звукові повтори, парономазію, монофон та логогриф. Автор часто вдавався до звукосимволізму у своїх віршах.

Основним завданням третього розділу було висвітлити проблеми та перспективи вивчення звукової організації поетичних текстів у ЗЗСО. Ми детально розглянули всі теми з української мови та літератури у навчальних програмах для ЗЗСО, під час вивчення яких простежуємо зв'язок зі звуком та звуковим складом тексту, та запропонували як усні, так і письмові завдання, що можна використати на уроках для учнів 5–11 класів.

Ключові слова: *Стус, поезія, фоностилістика. звукопис, звук, фонема, звукописні прийоми.*

SUMMARY

Bilych M. M. Study of the sound organization of the poetic text in general secondary education institutions (on examples of poems by Vasyl Stus) : diploma work for the second degree (master's) level of higher education «Secondary education (Ukrainian language and literature)» / Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2022. P. 75.

The problem of sound imaging will always be relevant. We owe all possible variations in the use of sounds to poets - they know how not only to melodically combine sound combinations, but also teach us to read between the lines with their help. Because sound is primarily about feeling.

The research method is the study of the sound organization of a poetic text on the example of the poetry of V. Stus, as well as the deepening and generalization of knowledge about sound pattern techniques in the text.

In the first two sections of the work, we highlighted the concept of sound pattern and the main techniques of sound pattern, highlighted the most important problems that scientists see when studying sound pattern in literature; investigated the role of sound in a poetic text, determined the relationship between the sound load and the context of the text. We can single out assonance, alliteration, sound repetitions, monophonic and logograph as the most common phonostylistic techniques in the texts of V. Stus. The author often resorted to sound symbolism in his poems.

The main task of the third section was to highlight the problems and prospects of studying the sound organization of poetic texts in general secondary education institutions. We have considered in detail all the topics of the Ukrainian language and literature in the educational programs for general secondary education institutions, during the study of which we trace the connection with the sound and sound composition of the text, and offered both oral and written tasks that can be used in lessons for pupils of grades 5–11.

Keywords: *Stus, poetry, phonostylistics, sound pattern, sound, phoneme, techniques of sound pattern.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Мар'яна БІЛИЧ

ВСТУП

Актуальність дослідження. Звуковий склад у тексті сприймають як сталі поняття, за допомогою якого відображається зміст, але сам звук не сприймають як окрему самостійну одиницю чогось цілого. Аналізуючи поетичні тексти, акцентуємо увагу на манері письма, стилі написання, визначаємо віршовий розмір, коментуємо римування, обговорюємо художні тропи, визначаємо головну думку, ідею та тему віршу. Водночас зміни звукового настрою твору та смислове звуконавантаження залишаються поза нашою увагою. Реально оцінити роль звука в тексті можуть тільки поети, які майстерно використовують кожен звук у своїх роботах. Поезія – це справжній витвір мистецтва, де «агресивні» чи «мирні» звуки поет може осмислено використати, щоб творити необхідний психолого-емоційний стан читача, який, імовірно, не помітить жодної звукової маніпуляції.

Сьогодні диктує нові правила, згідно з якими розмовляти українською, вивчати та наслідувати нашу культуру стало трендом. Одним із найбільших багатств української мови є звук. Звуки – це носії інформації, закладені в генетичному коді нації. Завдяки особливостям поєднання окремих звуків ми можемо ідентифікувати належність людини до певної мовної групи та нації. За допомогою звуків ми створюємо історію, заявляємо світові про себе, розповідаємо про далеке минуле та ще віддаленіше майбутнє. І, як показала сучасна історія на прикладі «паляниці», особливості функцій звукосполучення інколи можуть врятувати наше життя.

Важливість звука в поетичних текстах неодноразово доведена багатьма науковцями, серед яких: Д. Баранник [1], А. Білецький [4], І. Білодід [5], І. Дзюба [14], Л. Мацько [28], О. Потебня [32; 33] та ін. Кожен із науковців досліджував проблеми звукопису української мови. Серед сучасних дослідників поетичного мовлення можемо назвати, зокрема, М. Кабиш [18], яка досліджувала стилістичні функції звукопису в українській поезії першої половини ХХ ст.; С. Сабліну [36], яка вивчала специфіку звукопису сучасних

поетів поч. ХХІ ст.; Н. Павлик [30], яка розглядала звукову організацію поетичного тексту як спосіб емоційного впливу в художньому дискурсі; Ю. Гришко [10], яка дослідила стилістичні можливості звукопису «витісненого покоління»; а також десятки інших науковців, які розглядали проблеми звукопису на прикладі конкретних українських поетів (див. Список використаної літератури).

Проблема звукозображення завжди буде актуальною. Всеможливі варіації використання звуків завдячуємо поетам – вони вміють не лише мелодійно поєднувати звукосполучення, а й за їх допомогою навчають нас читати поміж рядків. Тому що звук – це насамперед про відчуття. Для нашого дослідження ми обрали поезію Василя Стуса, який у своїх віршах демонструє нам різноманітні прийоми звукозображення.

Питання звукопису у творчості В. Стуса науковці порушували неодноразово. Серед наших сучасників чимало дослідників, які робили спроби інтерпретувати поетичну творчість В. Стуса. Сюди відносимо праці О. Безверхого [3], Д. Данильчука [13], М. Єгорченко [15], О. Радомської [34], О. Росінської [35], О. Солов'я [42] та ін.

Багато робіт про вивчення проблем звукопису у творчості Василя Стуса належать А. Бондаренко [7; 8]. Результати власних досліджень вона публікувала у вигляді невеликих доповідей у журналі «Дивослово». Статті здебільшого мали невеликий обсяг, але ці дослідження дали поштовх у вивченні звукопису В. Стуса. Зараз у добірці наукових досліджень А. Бондаренко [7; 8] вже десятки праць про звукову організацію поетичного тексту.

Незважаючи на численні дослідження поетичних текстів В. Стуса, питання звукописних прийомів у його віршах досі актуальне.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення звукової організації поетичного тексту на прикладі поезій В. Стуса, а також поглиблення та узагальнення знань про звукописні прийоми в тексті. У

роботі розкрито проблемні питання фонемо-звукового навантаження у поезіях та виокремлено особливості звукозображення у поетичних текстах.

Для досягнення поставленої мети слід виконати такі **завдання**:

1. Виокремити найважливіші проблеми вивчення звукопису.
2. Розкрити роль та функції звукописних прийомів у поетичних текстах.
3. Встановити зв'язок між звуком та змістом у поетичних текстах.
4. Розглянути основні прийоми звукової маніпуляції.
5. Проаналізувати праці дослідників про життя та творчість В. Стуса.
6. Охарактеризувати художній стиль В. Стуса.
7. Дослідити фонемо-звукові особливості поезії В. Стуса.
8. Простежити зміни ідіостилю В. Стуса під впливом життєвих обставин.
9. Довести важливість вивчення звукової організації тексту в ЗЗСО.
10. Сформувати комплекс завдань, пов'язаних із звукозображенням у поетичних текстах, для учнів ЗЗСО.

Об'єктом дослідження є звукопис в українській поезії.

Предметом дослідження є звукописні прийоми у поетичних текстах В. Стуса.

Джерельна база. Матеріалом для написання дипломної роботи стали поетичні тексти В. Стуса, включаючи всі поезії зі збірок, а також поезії, які не увійшли до жодної зі збірок. Залучаємо тексти віршів з листів В. Стуса, присвячених його дружині Валентині та синові Дмитру. Здійснюючи аналіз звукопису та звукописних прийомів, беремо за основу дослідження науковців, які вивчали проблеми звукопису в українській мові та літературі, та дослідження, які включають в себе дотичні проблеми, що стосуються звукового складу поетичних текстів. Звернемо увагу на наукові праці іноземних літературо- та мовознавців, що займалися вивченням звукового складу поетичних текстів. Окрім того, ретельно ознайомимось з науковими дослідженнями, присвяченими вивченню поетичної мови саме В. Стуса. Також врахуємо роботи авторів, які детально займалися вивченням біографії письменника, задля кращого розуміння написаних ним творів і для

полегшення аналізу психолого-емоційного стану письменника, що має безпосередній вплив на його творчість. Готуючи методичний розділ, будемо орієнтуватися на навчальні програми для ЗЗСО з української мови та літератури, щоб якісно створити комплексні завдання для учнів 5–11 класів.

Основні методи дослідження. До основних методів дослідження проблем звукопису в поезії В. Стуса належить аналіз звукового складу його поетичних робіт. У нашому дослідженні ми використаємо описовий метод, метод асоціативно-семантичного аналізу, метод кількісних характеристик, метод зіставлення та спостереження. Детально розглянемо прийоми звукозображення у художніх текстах. Також проаналізуємо проблеми вивчення звукопису української мови, зробимо структурний аналіз поетичних текстів В. Стуса. Здійснимо порівняльний аналіз раннього та пізнього періодів творчості дисидента, дослідимо зростання Стуса в літературній мові.

Новизна роботи полягає у тому, що звукові здебільшого відводять незначне місце при вивченні поетичних текстів. Відчувається незначний брак праць про дослідження звукопису. Незважаючи на численні спроби дослідити звукопис у творчості Стуса, комплексного цілісного дослідження досі немає.

Теоретичне значення полягає у дослідженні звукописних прийомів у поезії українського письменника В. Стуса.

Практичне значення полягає у тому, що наша робота буде корисною для науковців, які аналізують проблеми звукопису в українській мові. Особливо потрібною робота стане для науковців, що досліджують життя та творчість В. Стуса, а також проблеми звукового навантаження його поетичних текстів. Наша робота буде корисною для вчителів при підготовці уроків як з української мови, так і з української літератури. Матеріали з методичного розділу можна використати для занять літературного гуртка. Учні за допомогою нашого матеріалу зможуть покращити знання при вивченні фонетики та дотичних до неї тем. Студенти зможуть скористатися

нашим дослідженням при написанні рефератів, курсових та дипломних робіт. Матеріали дослідження зможуть використовувати на лекціях та практичних заняттях з вивчення фоносемантики та фоностилістики у закладах вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати відображено у двох публікаціях:

1) Білич Мар'яна (науковий керівник – доц. Гуцуляк І. Г.). Звукозображувальні прийоми у віршах Василя Стуса. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (20-21 квітня 2021 року). Філологічний факультет.* Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. С. 25–26.

2) Білич Мар'яна (науковий керівник – доц. Гуцуляк І. Г.). Вплив звука на зміст поетичного тексту (на матеріалі табірної поезії Василя Стуса). *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (5-8 квітня 2022 року). Філологічний факультет.* Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2022. С. 15–16.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

Дослідження звукопису в поетичній мові

Звукопис у поетичній мові передовсім являє собою систему звукового інструментування тексту. За допомогою поєднання різних звукових комбінацій твір набуває особливої художньої виразності, що сприяє кращому розумінню прочитаного тексту. Основною одиницею при дослідженні звукописних явищ є звук. В 11-томному «Словнику української мови» зазначено чотири визначення лексеми *звук*: «1. Слухове відчуття, що викликається механічними коливаннями; те, що людина чує, сприймає органом слуху. 2. Поширювані в пружних тілах (твердих, рідких і газоподібних) механічні коливання. 3. Тон певної висоти і сили (на відміну від шуму). 4. Членороздільний елемент людської мови, утворюваний за допомогою органів мовлення» [41, с. 500]. У цьому ж словнику знаходимо єдине визначення терміна *звукопис* – «прийом художньої виразності, що полягає в спеціальному доборі звуків для створення певного образу, враження і т. ін.» [41, с. 501].

Невід'ємним компонентом при дослідженні звукопису є вивчення особливостей самої мови та її звуків, особливо це стосується аналізу чи спроби перекладу іноземних поетичних текстів. На цьому наголошує А. Білецький [4] у праці «Про мову і мовознавство». Мовознавець зауважує, що при перекладі з мови оригіналу ми можемо наштовхнутися на проблему неможливості здійснити переклад, оскільки кожна мова має звуки-ідентифікатори, властиві лише одній мові, і виразити окремі звуки в інших мовах буде майже неможливо. Через цю проблему може бути хибно передано зміст тексту. «Мистецтво перекладу полягає у тому, щоб дати хоча б деякий натяк на форму [доп: оригіналу]» [4, с. 121]. О. Потебня [32; 33] зі свого боку порівнював мову з мистецтвом і розглядав слово як головний компонент у створенні творів мистецтва [33, с. 16]. Він бачить тотожність між символізмом мови та її поетичністю, пояснюючи це тим, що «один і той же

художній твір, один і той же образ по-різному діють на різних людей і на одну особу в різний час, так само як одне і те ж слово кожним розуміється інакше» [33, с. 45]. Історично так склалося, що українська мова є дуже мелодійною, тому письменники активно використовують звукопис задля надання твору необхідної емоційної забарвленості.

В. Волошина [9] сприймає «звукопис» як допоміжний засіб для підкреслення глибини змісту поетичних текстів, що відображається у символіці звуків та асоціаціях з ними. Схожу думку висловив В. Соловій [43], який вважає, що завдяки прийомам звукопису автор поетичного тексту намагається пробудити в читача необхідні емоції та невідповідні асоціації з конкретними символами чи образами, на які натякає автор через використання звукопису цих прийомів. І. Цуркан [60] розглядає звукопис з огляду певної звукової гри, яка створює в голові читача візуальні образи та створює основу в сприйнятті поезії. М. Стедик [44] та Г. Ковач [44] бачать звукопис, «як автономну в естетичному сенсі систему, що формує той чи той звукообраз або звукову гаму, позірну незалежну від смислу слів, до яких входять зазначені звуки, фонічний план мовлення набуває потужного експресивного значення саме в нерозривному зв'язку з іншими (семантико-символічними, концептуальними) текстовими феноменами, у художній єдності з ними» [44, с. 180]. М. Кабиш [18] акцентує увагу на національних особливостях мови, що безпосередньо впливає на звукопис у поетичних текстах, стверджуючи, що «у звукопису кожної мови є, безперечно, своя національна специфіка, яка пов'язана з мовним досвідом її носіїв. Це означає, що під час оцінки звукового аспекту, наприклад українського поетичного тексту, у носіїв іншої мови виникнуть асоціації, виховані системою їх рідної мови, а також притаманними відповідній мовній спільноті культурними і соціальними традиціями» [18, с. 50].

Отже, під терміном *звукопис* ми розуміємо:

- особливу повторюваність окремих звуків або їх сполучень, звуконаслідувальних слів у художньому тексті з метою створення певного образу;
- поняття, що об'єднує звукові явища поетичної мови;
- фонетичний мовний засіб, що додає творів особливу художню виразність. В його основі лежить повторення різних фонетичних сполучень;
- спосіб художньої виразності тексту, який полягає в особливому підборі звуків для створення необхідного образу у контексті поетичної роботи;
- систему звукового інструментування (алітерація, асонанс і т. д.), яка спрямована на створення звукового образу.

Спільним для всіх трактувань цього терміна вважаємо те, що *звукопис* – це звуковий образ у художньому тексті.

В українській літературі питання звукового складу поетичних текстів досі актуальне. На цей момент деяким мово- та літературознавцям вже вдалося виокремити та дослідити окремі проблеми звукопису. Звернімо увагу та те, що досі науковці не дійшли єдиного висновку і не знайшли відповіді на запитання, яка саме наука займається вивченням звукового навантаження тексту – літературознавство чи лінгвостилістика.

Одні з найперших і найбільш важливих досліджень належали Д. Баранникові [1], який методом експериментальних досліджень вивчав усну народну мову. Д. Баранник [1] став фундатором у дослідженні фоностилістики в українській мові. Загалом літературознавець вирізняв п'ять різних стилів усного мовлення, кожен з яких мав ще декілька окремих підвидів залежно від різних факторів – темпу, тембру розмови, висоти голосу, дзвінкості та глухості вимови, інтонації, влучного використання паузи для надання акценту тощо.

Відомий літературознавець І. Качуровський [19] розглядає звукову організацію поетичного мовлення, тобто фоніку, як галузь літературознавства, що досліджує естетичну вартість звуків у поетичному

творі, та аналізує й класифікує їх відповідно до цих ознак. Насамперед об'єктом аналізу є підбір певних звукових одиниць, їх оформлення в тексті і, звісно ж, послідовність.

Л. Мацько [28] у своїх дослідженнях підкреслила, що фоностилістика відрізняється від фонетики тим, що вона вивчає частотність використання фонем у різних стилях. Це свідчить про те, що важливою ознакою тексту, незалежно від його стилю, є саме фонетична організація тексту, до якої ми відносимо поєднання звуків, чергування голосних і приголосних, інтонаційний розподіл тексту, акцентування речень тощо. Можна зробити висновок, що кожен стиль має свої фонетичні особливості, які найяскравіше проявляються у художніх, насамперед у поетичних текстах.

У дослідженні, пов'язаному з фонетикою, не можемо оминати явище символізму звуків. В. Левицький [25] в одній зі своїх праць дійшов висновку, що «під звуковим символізмом у лінгвістиці [...] розуміють наявність зв'язку між планом форми (звучанням) і планом змісту (значенням) лексичної одиниці» [25, с. 36]. Схожу думку висловив також В. Кушнерик [24], досліджуючи фоносемантизм германських і слов'янських мов. Мовознавець наголошував, що носій мови підсвідомо шукає асоціативні зв'язки між звуком та значенням слова, відповідно до мови, носієм якої він є.

Можемо зазначити, що досконало вивчити систему фонетичних засобів милозвучності мови неможливо без урахування впливу звукозображення на зміст тексту.

1.1. Роль та функції звукописних прийомів у поетичних текстах

Українську мову вважають однією з наймелодійніших мов світу, тому виникає чимало проблем під час вивчення звукового складу мови. Весь спектр найрізноманітніших звукописних прийомів чітко простежуємо в поетичних текстах. Кожен звук є окремим елементом звукового складу слова. Звуки уособлюють у собі не тільки фонетичну одиницю, а й можуть викликати асоціації та створювати образи в уяві людини, що ґрунтується на

емоційно-психологічному та чуттєвому сприйнятті. Гармонійне логічне поєднання окремих звуків, які повторюються у тексті, створюють різні варіації художніх прийомів. Завдяки подібним фонетичним сполученням утворився фонетичний мовний засіб, який називають звукописом.

До найпоширеніших прийомів звукової організації поетичних текстів в українській мові належать *алітерація, асонанс, анафора, епіфора, полісиндетон, звуконаслідування, тавтологія*; рідше фіксуємо такі прийоми, як *анаграмування, логогриф, монофон, парономазія* тощо.

Українська віршована мова дозволяє нам простежити кожен із названих прийомів. Найхарактернішими звукописними елементами для більшості українськомовних поетів є алітерація та асонанс: *алітерація* – це один із звукописних прийомів, який характеризується повторенням приголосних звуків у поетичних текстах, а *асонанс* – прийом, для якого характерне повторення голосних звуків. Ці звуки можуть бути однаковими або ж близькими за звучанням. Це пояснюється тим, що звуки в українській мові можуть уподібнюватися, наприклад у слові *боротьба* пишемо літеру *т* (від слова *боротися*), але при вимові зазначеного слова ми сприймаємо глухий [т'] як схожий до нього приголосний [д']. Слово ми обрали не випадково, адже образ боротьби є наскрізним у поезії В. Стуса. Розгляньмо один із віршів поета, у якому застосовано одразу декілька звукописних прийомів.

Ім'я поета — боротьба,

ім'я поета — Україна.

Поетів доля — то ганьба

до скону літ, до крику крові,

але імення "боротьба"

і досі личить козакові [46, с. 51].

У цих рядках наявний образ боротьби, і чітко простежуємо в кожному рядку асонований голосний [о], який місцями повторюється до чотирьох разів. Використання асонованих голосних у поезії зазвичай підкреслює мелодійність тексту. Саме підкреслення мелодійності й надання поезії

певного настрою і є основними функціями асонансу. У згаданому уривку з поезії В. Стуса у перших двох рядках наявна анафора, тобто єдинопочаток віршованих рядків; у нашому прикладі це слова «ім'я поета». Анафора зазвичай виступає як фонетичні сполучення, рідше це повтор декількох слів на початку віршованого рядка. Протилежним до цього прийому є епіфора – однакове закінчення поетичних рядків. Головна функція обох прийомів – увиразнити звучання вірша та акцентувати увагу на конкретному слові чи виразі. І ще один прийом звукової організації тексту, який фіксуємо в цьому вірші – це полісиндетон, тобто багатосполучниковість, або повтор того самого сполучника два і більше разів. У тексті є сполучники *але*, *і*, *до* (повторюється двічі), і основна їхня функція – це пов'язувати частини речення між собою. Розгляньмо ще один приклад:

*і віри твій вирвався без титла,
і дух твій вирвався з тенет,
бо надто кругле небо краю,
і кругла саду ліпота,
бо мати дивиться свята* [54, 199].

При поєднанні частин речення у віршах різними сполучниками утворюється особливий звукописний прийом, який уповільнює мовлення, що допомагає читачеві побудувати чіткіші асоціації і зосередити увагу на змісті прочитаного.

Полісиндетон, як анафора й епіфора, належать до стилістичних фігур. Проте вважаємо, що їх можна розглядати й серед прийомів звукопису, коли йдеться про повтор певних звуків або звукосполучень.

Одним з неочевидних та складних звукописних прийомів є паронимазія, яка полягає у розміщенні поруч двох або більше близьких за звучанням слів, що мають різне лексичне значення. Наприклад, словосполучення з вірша В. Стуса «*крику крові*» [49, с. 51]. Фонетичний склад звуків є наближеним, але не абсолютно ідентичним. Збігається також наголос на першому складі, а другий склад містить звуки *[i]* та *[y]*, які за

класифікацією голосних належать до високого ступеня піднесення. Прийом паронимазії досягається завдяки мелодійності української мови.

Незгарбно ворон кружеля.

Незгарбно кружеляють сосни.

І кружеляє безголоса

осіння крижана земля [52, с. 18].

У цих рядках одразу впадає в очі тавтологічний корінь *круж-* (від слова кружляти) та фонетично близький до нього корінь *криж-* (від слова крига). Рядки співзвучні завдяки повтору слів, але при тому кожна строфа змістовно наповнена. Тут бачимо також анафору *незгарбно*, асонований голосний заднього ряду середнього піднесення [o] та асонований голосний середнього піднесення переднього ряду [e].

Отож ми переконалися, що кожен звукописний прийом виконує особливу функцію в поетичних текстах. Спільною беззаперечною ознакою для всіх зазначених прийомів є лише одне – кожен прийом демонструє читачеві майстерність автора та його володіння художнім словом.

1.2. Художнє мовлення як один із засобів самовираження митців

Самовираження починається з дитинства. Сучасний ритм життя диктує нам свої правила, і щоб людина не злилась у сірому натовпі, їй потрібно творчо мислити. Можемо сказати, що самоідентифікація особистості нерозривно пов'язана з творчістю. Талановиті люди зі сфери культури схильні до творчої діяльності набагато більше, ніж економісти, політики, фізики, астронавти, адже їхня спеціальність вимагає точності, лаконічності та раціональності.

Письменники, безсумнівно, творчі люди. За допомогою чистого паперу, чорнила та гри слів вони створюють для нас альтернативний всесвіт зі своїми героями, проблемами та переживаннями. Потрібно розуміти, що автор зображує все, спираючись на власні відчуття та емоції, і показує нам світ так, як бачить його сам. Творчість поетів – це унікальне явище, адже тут

немає меж фантазії. Навіть описуючи реальні події, зі справжніми героями, автор вкладає в історію частку своєї душі. Спочатку автор збирає певну інформацію, потім переосмислює отримані дані і лише потім заповнює порожній аркуш паперу. Наступний крок, який є не менш важливим, за читачем. Читаючи написане, ми уявляємо всі події і прокручуємо їх у своїй голові. Практика показує, що багато чого читач доповнює самостійно у своїй голові. Маємо на увазі, що світ, зображений письменником, і світ, який створив для себе читач, можуть суттєво відрізнятись. Талановитий той поет, який може максимально зменшити відмінності цих двох реальностей.

Зауважмо, що кожен письменник має власний стиль письма. Тут ми говоримо не про якісь чіткі рамки дозволеного чи забороненого при написанні поезій, а про художні особливості, які автор виробляє в процесі своєї діяльності. Аналізувати можна не лише окремих авторів, а й певну групу, яку пов'язує тематика чи певний проміжок часу. Ю. Гришко [10], аналізуючи поетів «витісненого покоління» (С. Вишенський, М. Воробйов, В. Голобородько, В. Кордун, Г. Чубай, М. Григорів та ін.) дійшла висновку, що для всіх зазначених авторів «найпродуктивнішими формами звукопису є: семантично навантажені паронормазії; алітерації, поєднувані з асонансами, що використовуються письменниками для моделювання звуконаслідувань і звуковідтворень, а також для підсилення емоційно-експресивного звучання твору» [10, с. 8].

Потрібно зазначити, що характерною ознакою художньої дійсності є не лише стиль написання, а й сам сюжет. Хтось пише про реальні події, хтось вигадує власний світ, хтось ділиться виключно своїми думками та переживаннями, вкладаючи в ліричного героя частку своєї душі. Неодноразово бачимо випадки, коли за допомогою вірша письменники виражають свою думку щодо певних історичних подій та особистостей, закликають людей до боротьби. Підтвердженням цього служать слова Т. Шевченка «*Борітеся – поборете!*», що сьогодні стали актуальними як ніколи.

1.3. Зв'язок звукового навантаження та контексту в поетичних текстах

Звукове мовлення є важливим складником кожної мови. Звуки оточують нас протягом всього життя, наш слух настільки при звичаївся до них, що ми можемо навіть не помічати якийсь шум навколо. Але це правило не діє при читанні поетичних текстів, де найменша помилка фонетичного звучання може створити труднощі для розуміння загального змісту поезії.

У будь-якому вірші найважливішим складником є його ритмомелодика. Завдяки мелодійності української мови, ритмічна структура вірша має безліч способів побудови. При чергуванні наголошених і ненаголошених складів, багатоскладових і коротких складів утворюється певний ритм звучання тексту. Важливими при цьому є також композиційно-звукові повтори, за допомогою яких читачеві буде легше сприймати прочитане. Поети, як ніхто інші, чудово володіють прийомами звукопису і вміло використовують їх у своїх роботах. Кожен звук є маленькою особливою частиною слова, яке зі свого боку відкриває нам художній світ.

До найпоширеніших прийомів звукопису належать алітерація, асонанс та епіфора. Частий повтор однакових за звучанням приголосних у поетичному тексті, тобто алітерацію, розгляньмо на прикладі алітерованих звуків [р] та [г] у вірші В. Стуса зі збірки «Палімпсести».

*Чорна графіка гори,
О мерзла кров пролита,
заговори, заговори, повідж,
кого тут скрито [45, с. 173].*

Навіть не беручи до уваги зміст вірша, ми відчуваємо важкість при прочитанні. Фонема [р] та [г] підсилюють тривогу читача, вказують на трагізм ситуації, свідчать про переживання автора. А тепер пропонуємо розглянути схожий за сюжетом вірш, де автор відкрито пише про трагізм, але вірш є легшим для сприймання читача.

Я повен трагічного оптимізму,

що світ – опроти мене – є собі,

я ж є собі – опроти нього [з листа до дружини, 11.02.1979].

У цих рядках ми бачимо багатоскладові слова «трагічного оптимізму», на зміну яким приходять прості, здебільшого одно- та двоскладові слова. Завдяки цьому, читач підсвідомо бачить не тільки безвихідність ситуації, а й мужність та незламність духу самого автора. Саме тому фонема є важливим складником будь-якого поетичного тексту, адже від вживання тих чи тих звуків залежить зміст та сприйняття поезії.

Вагому роль відіграє і візуальне сприймання тексту. Різниця між усним та друкованим текстом лише одна – усний ми сприймаємо на слух, а за сприйняття друкованого відповідає наш зір. Але обидва варіанти мають свої плюси та мінуси. Насамперед зазначмо, що при усному відтворенні художнього тексту головну роль виконує не автор і навіть не слухач, а диктор. Автор дає готовий матеріал, потім його відтворюють в усній формі, і в кінцевому варіанті він доходить до слухача. До переваг сприйняття усного звуку відносимо темп мовлення, ритм, граматичні та інтонаційні паузи, не останню роль також відіграє міміка та жести оратора. У комплексі це все створює одну картину, яка допомагає слухачеві відчутти весь спектр емоцій від озвученого твору. До мінусів усного відтворення поетичних текстів можемо віднести частково як роботу диктора, так і саме сприйняття аудиторією почутого та побаченого, яке інколи може бути відмінним від того бачення, яке старався донести до нас сам автор. Людина, яка озвучує текст, проносить його крізь себе і подає його зі своїми емоціями, зі своїм розумінням прочитаного, тобто як виконавець вносить у текст своє індивідуальне бачення картини. Слухач же при прослуховуванні того самого вірша має дещо обмежену можливість сприймати текст. Коли ми читаємо самотійно, то бачимо першоджерело. Коли ми слухаємо, то бачимо дещо перероблену картину і зазвичай сприймаємо її однобічно. Наша уява в цей момент повністю сконцентрована на голосі та діях диктора, як він нам доносить цю інформацію, так ми її і сприймаємо.

Порівнюючи усне сприйняття тексту з допоміжними зоровими асоціаціями та самостійне опрацювання друкованого тексту, можна стверджувати, що більших зусиль з боку читача потребує саме друкований варіант. Якщо в усному тексті читачеві допомагає створити картину диктор, то при самостійному ознайомленні той самий читач виконує одразу дві ролі – і свою, і диктора. Друкований текст – це як тло, на якому кожен створює власну історію і сприймає написане через призму власних відчуттів.

Письменник має виконати важливе завдання – донести до читача правильно свою думку. Це не обов'язково має бути відкритий текст. У віршах поети часто використовують різні прийоми, особливо часто трапляються порівняння та гіперболізація. Нерідко зміст тексту можемо зрозуміти, лише читаючи між рядків. Талановитий той творець, який може донести до читача зміст зашифрованого повідомлення. Тут важливим є не лише сюжет, інколи найважливіша деталь може бути схованою у якомусь непримітному слові чи навіть звукові, що створює певний ритм при читанні тексту.

Часте використання твердих приголосних підсвідомо наштовхує нас на розуміння автора як сильної, незламної особистості. Використання м'яких приголосних може сформувати у нашій уяві відчуття спокою, безпечності. Голосні переднього ряду ([i], [и], [e]) зі свого боку навіюють щось приємне, радісне, і водночас голосні заднього ряду ([a], [o], [y]) роблять акцент на твердості, рішучості.

*Свіча затріпотіла – й світло,
мов голуба, пустила в лет,
і віри твій вирвався без титла,
і дух твій вирвався з тенет...* [53, с. 50].

Знаки також відіграють певну роль у формуванні світу автора в уяві читача. За допомогою розділових знаків ми задаємо інтонацію тексту, робимо паузи, ставимо наголоси. Не потрібно забувати й про індивідуальність самого читача, який, залежно від своєї обізнаності, від

власного світосприйняття, душевного стану, може підсвідомо створити власні асоціації до написаного і альтернативний варіант тексту у своїй уяві.

1.3.1. Сприйняття читачем тексту через призму звукової маніпуляції

Поезію, як і будь-який літературний текст, ми читаємо і сприймаємо в момент прочитання як історію про якій події чи душевні переживання. Перечитуючи цей самий твір через деякий проміжок часу, ми можемо сприйняти його абсолютно по-іншому. Деякі тексти мають сугестивний вплив на людину, що проявляється на рівні підсвідомості, і прочитаний текст не лише візуально зображується в уяві людини, а й навіює їй почуття та емоції. Це можуть бути не чітко сформовані відчуття, описати їх буває складно, адже вони виникають через непрямі навіювання, однак можна вирізнити серед них загальний настрій самого тексту – оптимістичний, негативний, меланхолійний, нейтральний тощо.

З'ясувати як читач зрозумів текст чи окремих уривок з тексту допомагає рецептивна поетика. В українській мові це явище досліджував О. Потебня [32; 33] та І. Франко [59], серед сучасних літературознавців це О. Червінська [61], яка одна з перших написала посібник з рецептивної поетики. *Рецепція* з мови оригіналу означає сприйняття, і відповідно першочерговим завданням рецептивної поетики є читацьке сприйняття. При дослідженні цієї проблеми задіяні три чинники – автор, твір та читач. Процес впливу простий – автор пише текст, а читач, читаючи цей текст перетворює його на твір. Для того, щоб автор зміг досягти потрібної маніпуляції, потрібно вивчити власних читачів. Загальноприйнятими вважають два види читачів – імпліцитний та експліцитний. Перший – це потенційний, абстрактний читач, який може зрозуміти написаний твір; другий – це конкретний читач, на якого розраховує автор, пишучи твір.

Існує ще думка, яка потребує особливої уваги, – ідея невизначеності у тексті. Маємо на увазі, що в тексті спеціально наявні певні смислові

пропуски, які читач повинен заповнити самостійно на основі власного досвіду, шляхом розвитку уяви. Так сам читач ніби стає співавтором твору. Це одна з маніпуляцій, до яких вдаються автори.

У поезії несвідомим чинником маніпуляції можуть виступати звуки. Окрім сталих звукописних прийомів, можемо розглядати ще й звуконаслідувальні слова, які імітують звуки навколишнього середовища (*дрр-дрр-дрр, ку-ку-ку-ку, тии-ии-тии*).

Подібність до звуків природи може викликати у читача не тільки асоціації, а й конкретні емоції, що допоможе авторові «достукатись» до підсвідомості читача. У таких випадках звук виконує одну з ключових функцій у розумінні тексту, і не проаналізувавши звуковий склад, буде важко зрозуміти всю суть вірша. Буває і таке, що автор у тексті не зображує самі звуки, а лише натякає читачеві, щоб він сам у своїй уяві згенерував необхідний звук. Під подібним натяком ми розуміємо слова, які вказують нам на звук, не називаючи його, наприклад: *гуркоче, скрегоче, гавкає, дзвенить, дзюркотить* тощо.

*Мені колимські мухи задзижчали,
мені торішня пахнула трава,
бо Ти мене, мов янгол, пильнувала,
Ти – наречена ачи удова? [46, с. 230].*

Ми не аналізуємо сам зміст вірша, певні слова та образи викликають у нас асоціації несвідомо. Так, у поданому уривку є звукозображувальне слово *задзижчали*, яке навіть без головного слова *мухи* є для читача абсолютно зрозумілим і викликає в уяві звуки, подібні до звуконаслідувального *дз-з-з-з*, яке імітує те саме дзижчання мух. І це не поодинокий приклад, адже поети часто користуються цим прийомом.

*В степу глухому тупу-тупу,
іржання коней. скрип підвід,
і посмутив опівніч глупу
сузір'їв буриштиновий лід [45, с. 41].*

У цьому уривку містяться одразу декілька як прямих звуконаслідувальних явищ, так і образних. Звуконаслідувальне слово *тупу-тупу* вказує нам на конкретний звук. *Іржання* у нас асоціюється лише з одним звуком, який створюють коні, і в українській мові прийнято виражати за допомогою схожого за звучанням *іго-го*. *Скрип* виразити у звуковому варіанті важко, якщо не знати змісту тексту, адже він буває різним залежно від залежного слова, наприклад *скрип дверей*, *скрип підлоги*, *скрип зубів тощо*.

Автор подає приховані звуки як частину цілого тексту, що невід’ємно пов’язаний із загальним змістом твору. Читач зі свого боку сприймає ці звуки крізь призму власних відчуттів. У кінцевому результаті ми починаємо розуміти приховану роль звуків у тексті, і дивимось на звукові маніпуляції як один з художніх прийомів увиразнення тексту. У підсумку автор виконує функцію написання тексту, а читач – відтворення. Між цими двома процесами зникає межа між тією реальністю, яку описує автор, і тією, яку створює для себе читач. Впливають на це багато факторів, насамперед, епоха, в яку твір написано і інтерпретовано, психолого-емоційний стан читача та автора, обставини, у яких відбуваються будь-які дії з текстом.

Звукова маніпуляція виявляється не тільки у звуках, які існують десь у природі, а й у вигляді сполучень окремих фонем. Дія такого звукописного прийому може виступати як певне самонавіювання. Читаючи текст, навіть незацікавлений у поезії читач зможе дати звукову оцінку тексту. Це виявляється у співзвучності рядків, у простоті звукосприйняття та відтворення тексту, у використанні автором конкретних звуків задля увиразнення чи акцентування уваги читача на окремих елементах твору.

*У цьому полі, синьому, як льон,
супроти тебе – сто тебе супроти,
і кожен супротивник – у скорботі
і кожен супротивник, заборон
не знаючи, вертатиме прокльон* [52, с. 40].

Фрагмент вірша наповнений різними звукописними прийомами, включаючи алітерацію, асонанс, тавтологію, парономазію. Звернімо увагу і на образи у творі, інтуїція одразу підказує, що головний образ у тексті – це *супротивник*. Сам образ наштовхує нас на боротьбу, спротив, протидію чомусь або комусь. А тепер погляньмо на звуковий склад – у першому рядку переплітаються між собою шумні та сонорні м'які приголосні [ц'], [л'], [н'], рядок читається дуже легко, звуки милозвучно і гармонійно звучать, легко вимовляються. Чітко простежуємо асонований голосний заднього ряду [о], цей звук повторюється майже у кожному повноцінному слові поданого уривку, і завдяки цьому досягається евфонічне звучання. Серед приголосних бачимо часті повтори шумних звуків [с], [п], [т] та сонорного [р]. Ці звуки людина підсвідомо сприймає як грубі, агресивні звуки, особливо у поєднанні шумних глухих приголосних з дрижачим сонорним. Підсвідомо нам стає важче читати текст, це відображається і на нашому психо-емоційному стані, ми уповільнюємо динаміку прочитання вірша і починаємо обережніше вчитуватись у кожне слово.

*Тільки тобою білий святиться світ,
тільки тобою повняться брості віт,
запарувала духом твоїм рілля,
тільки тобою тішиється немовля* [52, с. 72].

Повтори слів – це ще один прийом маніпуляції, коли автор не тільки акцентує увагу читача на важливому моменті, а й прямим текстом просить нас ще раз перечитати і задуматись над написаним.

Висновки до розділу 1

Завдяки проведеному дослідженню нам вдалося узагальнити відомості про звукопис у науковій літературі. Опрацювавши наукові та літературно-критичні тексти, ми помітили, що існує брак матеріалу про звукопис у

текстах українських письменників. Ряд проблем, з якими стикаються науковці при спробі дослідити звук у тексті, уповільнюють дослідження. Ми виокремили найважливіші проблеми вивчення звукопису, розглянули найчастіше вживані звукописні прийоми, їхню роль та функції в поетичних текстах. До найуживаніших звукозображувальних засобів відносимо алітерацію, асонанс, звуконаслідування, полісиндетон, параномазію тощо.

Ми встановили, які труднощі виникають у читача при сприйнятті усного та друкованого тексту, виокремили основні прийоми звукової маніпуляції, за допомогою яких автор створює емоційне тло в поезії. Важливим у нашому дослідженні став аналіз поетичних текстів та знаходження у них відбитків самоідентифікації автора. На прикладі конкретних поезій В. Стуса ми намагалися продемонструвати взаємозв'язок між звуковим складом поетичних текстів та життєвих обставин, у яких перебував автор під час написання твору.

РОЗДІЛ 2

Особливості формування поетичного ідіостилу В. Стуса

Творчу діяльність Василь Стус розгорнув у нелегкі для тодішньої України часи. Для сучасників він став тим борцем за свободу Батьківщини, який не лише словом, а й ділом протягом усього життя відстоював права та свободу свого народу. І навіть зараз Василь Семенович залишається однією з найлегендарніших постатей української літератури та загалом відіграє важливу роль у формуванні незалежної України.

На початку своєї творчості у юного Стуса були всі шанси стати популярним письменником. Його перші вірші з передмовою А. Малишка були безперешкодно опубліковані у «Літературній Україні» 1959 року. Видавництва «Донбас» та «Дніпро» протягом декількох років публікували нові роботи молодого письменника – не тільки поетичні тексти, а й переклади, літературні статті. Згодом Стусові навіть вдалося стати головним редактором газети «Соціалістичний Донбас», але через вступ до аспірантури цю посаду він займав менше ніж рік. У цей час В. Стус видав свою першу збірку «Круговерть», яку відхилило видавництво, але, оскільки було багато позитивних відгуків, згодом її опублікували у самвидаві, де було опубліковано й другу збірку Стуса «Зимові дерева».

Вже тоді стало зрозуміло, що його поезія наскрізь пройнята українським духом. Здавалося, що перешкод для розвитку творчості немає і на В. Стуса чекає неймовірно захопливе майбутнє як одного з найвидатніших та найталановитіших поетів тогочасної України. Але поет не міг закрити очі на масові політичні репресії, і у вересні 1965 року молодий Стус вперше взяв участь в акції протесту під час прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків». Після цього молодого поета було відраховано з аспірантури, і за ним почала стежити влада, а власна творчість опинилась під загрозою.

Незважаючи на заборону писати, молодий дисидент продовжував знаходити відраду в літературі, яка й допомогла йому пережити ці нелегкі часи. Одного разу він навіть сказав: «Творчість – то тільки гримаса індивідуального болю» (В. Стус). Стус не чекав на визнання, розуміння чи підтримку, найважливішим для нього завжди залишалась внутрішня свобода. У свої тексти він вкладав усю душу, ділився найсокровеннішим і завжди вірив у краще майбутнє.

Під впливом тодішніх обставин і сформувався особливий стиль Стусового письма. Однією з найхарактерніших ознак художнього стилю дисидента стало часте використання метафор, епітетів, порівнянь, інверсій. Василь Стус любив на початку поезії нагнітати почуття читача за допомогою синтаксичних конструкцій, які надавали віршу певну ритміку. І коли читач вже із захопленістю читає вірш, автор починає детальніше описувати події, акцентуючи увагу на символах. Через цей прийом письменник ніби пригальмовує події, і читач має змогу краще зрозуміти думки автора. Сюди ж можемо віднести й інверсію. Ліричний герой у поезії Стуса часто звертається до читача у формі питальних речень:

Чого ти ждеш? Скажи — чого ти ждеш?

Кого ти виглядаєш з-перед світу?

Кого ти сподіваєшся зустріти,

а най і стрінеш — віри не доймеш? [45, с. 60].

Для поетичної мови Василя Семеновича характерні й такі риси, як лаконічність, активне використання авторських неологізмів, простота написання, емоційність, щирість та правдивість викладу інформації. Також Стус активно використовує власно утворені слова – *кривокрилий, поначеплено, заквагон, вікопомний, вседорога, перечую, перебачу, всенезустріч, всегін* тощо.

Коли змарнілі постаті снаги,

ці бурі пристрастей попопелілих,

раптово окотилися на нас.

*І хочеться сягнути за **крайчасу**,
за прапервні... [54, с. 221].*

Одним з найуживаніших коренів є *–край–*, чи не один з найулюбленіших і найуживаніших коренів, який він використовував при словотворі. А оскільки В. Стус не міг терпіти всієї «філологічної води», то словоскладання було для нього одним зі способів обійти всю воду, яка, на його думку, не несла в собі нічого корисного і тільки збивала з пантелику читачів. До того ж складання двох слів в одне було доволі сміливим рішенням з погляду лексичного та семантичного значення. Адже в такому випадку слово з подвійним або ж потрійним коренем мало декілька значень, що давало авторові змогу підкреслити власний стиль та майстерність володіння словом.

Дослідники Стусової творчості уклали словник поетичної мови В. Стуса [39], у якому тлумачаться значення всіх рідковживаних слів та неологізмів з віршів письменника. Також у словнику всі авторські новотвори проілюстровано уривками з віршів.

До однієї з важливих особливостей художньої мови Стуса належить також використання психо- та емоційнозabarвлених слів. Поет часто думає про найцінніше, у його поезії не раз можемо помітити наявність роздумів про сенс життя, про рідну землю, про честь та гідність, про зневагу та несправедливість, про самотність та безвихідність.

*Пірнаю в ночі, наче в сні,
до ранку не прочитаю.
А три весни, як три стіни,
пополотніли з жаху [50, с. 34].*

Ми бачимо, як через призму внутрішніх почуттів ліричного героя автор хоче донести нам важливість написаного. У Стуса чудово виходить виражати емоції та переживання свого героя за допомогою слів. Пишучи простою мовою, він передає читачеві весь свій спектр емоцій та переживань.

2.1. Домінантні особливості поетичних текстів В. Стуса

Життя Василя Стуса було наповнене трагізмом, і лише тому, що він повністю присвятив себе боротьбі за право на рідну мову, за вільне висловлення думок, за збереження української культури. Тодішня влада забороняла розповсюдження поезії Стуса, але сьогодні ми маємо змогу насолоджуватися цими неперевершеними рядками. Його літературна спадщина є справжнім культурним багатством нашого народу. Довгі роки неволі, постійне переслідування владою, коротке, як спалах, життя, поруч з величезною силою духу зробили Василя Стуса одним з культових письменників світової поезії.

Окрім глибокого психологізму, наявного філософічного підґрунтя, довершеності літературної мови, В. Стус демонструє нам майстерність володіння звукописними прийомами. Для Стусового письма найбільш характерними явищами звукової гри в поетичних текстах є алітерація та асонанс, звукові повтори, анафора та епіфора, паронимазія, звуко символізм.

*Коли проллються сопки скрижанілі
скаженими потоками. Коли
колимський Діоніс, як чіп, набравшись,
тебе в свої обійми загребе
і понесе, розбійник, до розпадку... [54, с 346] .*

У поданому фрагменті вірша чітко бачимо повтори голосних та приголосних звуків. Асонований лабіалізований [o] заднього ряду переплітається з нелабіалізованим [u] переднього ряду, створюючи ефект евфонічного звучання. Алітеровані глухі [к], [п], [с] утворюють звукові пари з дзвінким [ж] та сонорним [р]. Утворюються співзвучні звукові пари, які мають подібний ритм звучання та фонемний склад: *скрижанілі – скаженими, загребе – понесе, розбійник – розпадка*. Аналізуючи більшість Стусових поезій, ми зустрічатимемо алітерації [o], [e] та [a] неодноразово, оскільки саме ці звуки найчастіше повторюються у віршах Стуса. Серед приголосних домінуватимуть алітеровані [ж], [к], [л], [п], [р], [с], [т], [ч].

Сто дзеркал спрямовано на мене,
 в *самоту* мою і німоту,
 Справді – *тут*? Ти справді – *тут*? Напевне,
ти таки не тут. Таки не тут [55, с. 23].

Риторичні звертання та тавтологія є ще однією особливістю поезій В. Стуса. Ліричні герої у творах часто звертаються до читача з короткими запитаннями, які повторюються декілька разів протягом усього вірша. Характерною ознакою є також використання образу *самоти*, яка відображає страждання ліричного героя в окремих поезіях, а якщо розглядати цей образ як наскрізний образ всієї творчості Стуса, то ми розуміємо, що *самота* насправді описує внутрішній стан самого автора. Ще одним наскрізним образом у поезії В. Стуса виступають числівники, серед них – *три*, *чотири*, *сто*, *тисяча*. Зазначені числівники зазвичай вживають не в прямому значенні, як позначення кількості чогось, вони мають більш абстрактне поняття, у значенні, що синонімічно близьке до прислівників *багато*, *більше*. Нерідко автор використовує числівники як твірну основу для неологізмів, наприклад, у слові з трьома твірними основами *сторозтриклятий* Стус вжив два числівники – *сто* та *три*. Так автор гіперболізує та підкреслює значення основного слова *клятий*, надаючи йому ще більшої значущості. Особливу історію має числівник *один*, тісно пов'язаний зі згадуваним вище образом *самоти*. Символ *одиночії* натякає нам на роздуми автора про власне «Я», коли він залишається наодинці з власними думками та переживаннями.

Чи набрунькується гілля,
чи встигне вгрітися земля,
чи запарують косогори?
Чи іван-чай ще зацвіте» [54, с 347].

Одним з властивих звукописних прийомів для Стусової поезії є анафора. Цей прийом продемонстровано у зазначеному уривку, де ми бачимо повтор сполучника *чи* на початку кожної строфи. Протилежним прийомом звукової організації поетичних текстів до анафори виступає епіфора – це

однакове закінчення строф у поезії. Повторюватись не обов'язково має ціле слово, повтор може відображатися в одній фонемі чи сполученні декількох фонем.

*Присмерекові сутінки опали,
сонну землю й душу оплели.
Самоти згорьовані хорали
геть мені дорогу замел* [52, с. 7].

У поданому уривку проілюстровано єдинозакінчення віршованих рядків шляхом повторення звукосполучення –*ли*. **Фіксуємо** тут також прийом паронимазії, який відображається у звуковому зближенні двох різних за лексичним значенням слів – *опали* – *оплели*.

У віршах зі шкільного курсу «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе» та «Господи, гніву пречистого...» теж фіксуємо характерні риси ідіостилю В. Стуса. Насамперед, це використання символічних образів – *душа, щастя, шлях* у першому вірші та *життя, надія, мати, віра* у другому. А також такі художні прийоми, як риторичне звертання, епітети, метафори, гіперболи.

*Зелені села, білі городи
і синь-ріка, і голуба долина
і золота, як мрія, Україна* [54, с 319].

Одним із художніх прийомів увиразнення звукового складу поезії є полісиндетон – він характеризується повтором однакових сполучників у віршованих текстах. У нашому уривку багатосполучниковість виражена нелабіалізованим звуком [і], який вважають одним з наймелодійніших звуків в українській мові.

Окрім звукових особливостей поетичних текстів В. Стуса, вирізняємо ще неологізми, створення яких потребує не тільки добре володіти звукописними прийомами, а й зуміти подати лексичне значення кожного новоствореного слова в контексті вірша. Найчастіше поет вживає неологізми з декількома твірними основами, де першою твірною виступають *само-, життє-, край-,* або числівники: *стогрім, стокрик, самовтеча,*

самопроминання, життєсмерть, крайокрай тощо. Трапляються також неологізми з префіксом *все-* (*усе-*): *всепрощальний, вседорога, всебідний* тощо. Серед авторських неологізмів знаходимо також складання двох різних основ, наприклад: *днедавне, знакомиті, смерте існування* тощо.

Можемо зробити висновок, що поетична мова В. Стуса надзвичайно багата, адже для вираження власних думок автор не лише майстерно використовує всі можливості мови, а й доповнює її власноствореними словами.

2.1.1. Фонемо-звуковий аналіз поезій раннього періоду творчості В. Стуса

До ранньої поезії Василя Стуса відносимо вірші зі збірок «Круговерть» (1965 р.), «Зимові дерева» (1970 р.) та «Веселий цвинтар» (1971 р.). Ці збірки наповнені роздумами про життя людини, її місце у світі, тут возвеличується любов до України, у деяких віршах звучить натяк про грядущу боротьбу. Поет намагається осмислити буття, пізнати щось невідоме, його захоплює життя і він намагається знайти своє місце у ньому. Художні тексти легкі, життєрадісні, вони сповнені любові, гармонії, віри, моралі, так само, як і молодий Стус, з його величезними планами на майбутнє. Основною темою віршів тривалий час залишалися дитячі враження, любов до всього живого, перше кохання, творча самореалізація.

Нам є де йти – на хвилі, на землі –

Шляхи – немов обрії – далекі і прозорі.

Хай юність догорить – ми віддані життю,

І нам віддасться в мові! [55, с. 14].

До своїх робіт письменник ставився з великою вимогливістю та відповідальністю. З часом Стус почав виробляти свій власний стиль, і відійшовши від попередніх тем, зосередився на боротьбі за вільне право вираження думок, пошуку себе як поета, починає формуватися не лише його поетична зрілість, а й громадянська.

Василь Стус зрозумів, що шлях, який він обрав для себе, дуже тернистий, але дороги назад немає. У збірці «Зимові дерева» ми фіксуємо авторські неологізми «божеволіючим сонцем» та повтори «ждати», характерні для Стусового письма.

*І ждати, ждати, ждати й кл^ян^ят^ись,
кл^он^ит^ись ранкові, що йде
 під б^ож^ев^ол^ію^чим сонцем,
 і кл^ик^ат^ь день, кот^рий бреде
 у кл^ек^от^і й кл^ят^ьбі? [46, с. 144].*

Ще одним із найхарактерніших та найуживаніших прийомів звукопису Стуса є асонанс. У вірші «Біля гірського вогнища» ми неодноразово фіксуємо повтор звука «т» та звукосполучення «кл». Окрім надання римомилосвучності, асонанс вжито, щоб передати настрій ліричного героя. Адже звуки так само, як і цифри, мають своє значення, свою філософію, асоціюються у нас з чимось хорошим чи, навпаки, підштовхують нас до переживання та тривожності.

*Як вибухнути, щоб горіть?
 Як прохопитись чорнокриллям
 під сонцем б^ож^ев^іл^ьно-білим?
 Як бути? Як знебути? Як жити? [46, с. 144].*

Досліджуючи звукопис поетичних текстів Василя Стуса, не можемо оминати запитань автора до ліричного героя, до читача, і у деяких випадках до самого себе. У циклі віршів перших збірок дисидента ліричний герой часто залишається наодинці зі своїми думками. У цей період життя якраз починала формуватися самосвідомість Стуса як громадянина. Він прагне жити в гармонії зі світом, але розуміє, що добрим та чесним людям важко жити в одній країні з тиранами, які нею керують. Його ліричний герой часто тікає від буденності життя, від жорстокості, несправедливості та байдужості окремих осіб.

На Лисій горі догоряє багаття нічне,

*І листя осіннє на Лисій горі догоряє,
а я вже забув, де та Лиса гора, і не знаю,
чи Лиса гора впізнала б мене [54, с. 99].*

Наскрізними образами-символами у творчості Стуса є образи сонця, вогню, тіней, землі, дня і ночі, звуків природи, неминучої небезпеки, грому, гори. І з кожним роком особливо останні два все дедалі частіше трапляються у віршах дисидента. Самі звуки, з яких складається слово «грім», «гора», «гримить» і подібні їм, підсвідомо вказують на сильний та незламний характер автора, адже поетичні рядки – це дзеркало душі самого поета. Якщо на початку творчості здебільшого переважали мотиви радості, віри, приємних почуттів, віри у світле майбутнє, то з часом, поруч зі зміною світоглядів Стуса, змінюється і настрій його творів. На зміну емоціям та почуттям приходить розум та усвідомленість. Можна стверджувати, що ранній Стус сформував себе особистість, чітко визначив для себе моральні принципи, громадянську позицію, усвідомив нероздільний зв'язок з народом та культурою, до якої він належить.

Ранній Стус любив експериментувати, і незважаючи на невеликий обсяг поезій, довів нам свою майстерність у володінні художнім словом. У збірці «Час творчості» знаходимо вірш «Пірна в ночі, наче сні...», де знову ж таки наявні образи ночі та сну.

*А три весни, як три стіни,
пополотніли з жаху.
Ще **видить**ся: тонка сосна
пірнути в небо **хоче**,
стоїть дружина **голосна**
і в безвість **тупить** очі [47, с. 52].*

Тут же спостерігаємо чергування асонованих [и] та [о], які переплітаються і створюють одну цілісну картину. Вірш хоч і легкий для сприйняття з боку фонетики та милозвучності, але він наскрізь сповнений тривогою, переживанням, частково безнадією та страхом.

Авторське світосприйняття відбивається на творчості, поступово з'являються дисонанси, верлібри, поет починає змішувати римовані та неримовані рядки, через що у деяких віршах втрачається звукова гармонія, але це лише зіграло на користь авторові, тому що читач ніби гальмує та уповільнює події для себе, маючи змогу краще проникнутися сюжетом.

Зазираю в завтра — тьма і тьмуца

тьма. І тьмуца тьма. І тьмуца тьма.

Тільки чорна водь. І чорна пуца [55, с. 22].

Стус починає розбавляти тему природи, почуттів, вражень не менш важливою для нього в той момент темою людини в радянському світі. Починає проявлятися прийом оксюмору, це помітно навіть у назві однієї зі збірок В. Стуса «Веселий цвинтар». До того ж трапляються пророчі мотиви якоїсь неминучої тьми, чогось жахливого, що станеться вже завтра.

2.1.2. Увиразнення власного звукописного стилю у поезіях зрілого В. Стуса

Табірна поезія Василя Семеновича включає в себе тексти збірок «Час творчості» (1972 р.), «Палімпсести» (1971–1977 р.) та збірку перекладів «Птах душі» (1980–1985 р.), яка не побачила світу.

На момент ув'язнення Стус вже чітко сформулював свої моральні принципи, громадянську позицію, знайшов себе в літературі. Між збірками, написаними у роки заслання, існує тісний зв'язок, вони стали вершиною творчості Василя Стуса. Думки та почуття автора чітко передаються через поезію, ми бачимо його як сильну та незламну особистість, і саме вірші останніх збірок показали нам того Стуса, якого знають наші сучасники.

Щодо дослідників творчості Василя Семеновича з його сучасників, то однією з найвидатніших стала Михайлина Коцюбинська [21; 22; 23], яка була захоплена не лише творчістю дисидента, а й ним як особистістю. Вона була другом для Стуса, розуміла його як ніхто інший, тому що сама, як і Стус, не боялася висловлювати свої думки і не була згодна з репресіями тодішньої

влади. Саме Михайлина Коцюбинська після зняття ідеологічного табу в літературі зайнялася реабілітацією імені Василя Стуса як одного з найвидатніших письменників тих лихих часів.

Ознайомлюючись з табірною поезією В. Стуса, ми не можемо не помітити їх відкритості і динамічності. Він писав у стані максимальної психологічної напруги, і це, звісно ж, відбилось на його поезії. Навіть сама збірка «Палімпсест» має особливе значення. Як відомо, палімпсестом називали старовинний пергамент, на якому з впливом часу зникав текст, і потім на цьому самому аркуші писали новий текст, але старі стерті слова трохи просвічувалися, і читаючи новий текст, місцями читачі бачили уривки старого.

*Присмеркові сутінки опали,
сонну землю й душу оплели.
Самоти згорьовані хорали
геть мені дорогу замели [52, с. 7].*

Принцип палімпсесності помічаємо у віршах Стуса неодноразово. Деякі образи він проніс через всю свою творчість. На прикладі згаданого уривку, ми бачимо образ *ночі, сну, землі, самотності, дороги*, які часто трапляються у текстах автора.

Всупереч обставинам, його так названому «трагічному оптимізму», помічаємо, як у збірці «Час творчості» часто з'являється чорний колір, а в «Палімпсестах» його частотність значно зменшилася. Це пояснюємо тим, що навіть у моменти відчаю Стус знаходив правильну дорогу і не втрачав надії на краще майбутнє. Він ніколи не сходив з обраного шляху, щоб маленькому Дмитрикові не було соромно за батька. Для Стуса завжди найважливішим був Бог та сім'я.

*Так тонко-тонко сні мене вели
повз кучугури й урвища – додому,
туди, назустріч горю молодому,
де в кілька вод мої жалі текли*

устами матері, дружини й сина [54, с. 324].

Образ сім'ї та Бога Стус проніс крізь все своє життя. Навіть в особистому листуванні з дружиною та сином, він неодноразово давав настанови синові: «Не гріши, сину. Це перше правило. І, може, єдине. Ні перед ким – ні перед людьми (байдуже – добрими чи злими), ні перед деревом, ні перед птахою. І тоді будеш, як Бог).

*Тюр^емних в^ечорів см^ертельні алког^олі,
тюр^емних досвітків сліпа, як близна, ртуть.
А сто мерців, обсівши серце, ждуть
моєї см^ерті, а свої долі [55, с. 73].*

Тема одвічної боротьби є наскрізною у Стусових віршах. В одному з віршів зі збірки «Палімпсести» фіксуємо алітерований [р], який не тільки підсвідомо запевняє нас у твердості та незламності духу автора, а ще й одночасно тримає нас у напрузі. Разом з цим, частково напругу знижує асонований [е], який надає легкості завдяки утвореній ритміці. Дочитуючи рядки, ми фіксуємо метафору «мерці, обсівши серце, ждуть». Особливо уважні можуть тут помітити антитезу «мертвець» та «серце», «смерть» та «доля».

*Ще й до жнив не дожив,
ані жита не жав,
не згубив, не лишив.
І не жив. І не жаль [52, с. 45].*

У цих рядках ми бачимо переплетіння дзвінких та глухих приголосних [ж] та [з], [ш]. Сам вірш несе в собі сум та печаль, хоч і тут, у манері Стусового письма – «І не жив. І не жаль».

Остання праця дисидента – збірка перекладів «Птах душі», яка містила в собі велику кількість перекладів поезій зарубіжних письменників, була вилучена. Син Василя Стуса, Дмитро, після завершення служби в армії намагався повернути втрачені матеріали батька, але безуспішно. Вона могла бути знищена або досі зберігається десь у московських архівах. Як би

радянська влада не намагалася зламати дисидента, показати його як ворога народу, він був і зараз залишається символом хоробрості нашої нації.

2.1.3. Відображення змін у звукосмисловому навантаженні поезій В. Стуса шляхом його зростання як поета

Василь Стус став національним героєм українського народу. Творчий доробок Стуса багатий не лише за змістом, він показує всю велич та багатство нашої мови. Звісно ж, ми бачимо різного Стуса в процесі формування його як особистості. Спочатку – це молодий юнак, закоханий у світ, потім – зрілий, мужній борець за права та свободу свого народу. Одночасно він відданий своїй сім'ї та Батьківщині, з Богом у серці. Сповнений віри, дисидент завжди з гідністю відстоював свої права та власну думку. Весь свій біль виливав на папір, створюючи літературні шедеври.

Творче життя Стуса ніколи не було безхмарним. Його перші вірші друкували у самвидаві або невеличких видавництвах. А після участі у першому протесті зовсім перестали друкувати через пропаганду, яку побачила влада у його віршах. Хоча перші вірші Стуса були сповнені любов'ю до світу, дитячими враженнями, юнацьким коханням, вже тоді почали формуватися його моральні принципи, головні духовні цінності, життєві принципи, громадянська позиція:

*Добридень наш – гіркаво-запахуций,
осотом і щирницею пропах.*

Куріє порох. Недалечко – шлях.

Зобіч од нього – сизі райські куці [46, с. 114].

Ось такий вірш «З дитячих спогадів» знаходимо у збірці «Зимові дерева». Тоді Стус не підозрював, який тернистий шлях чекає на нього у майбутньому. Перші прояви протистояння і незгідності з репресіями з боку влади ми помічаємо у збірці «Веселий цвинтар»:

*– Досить крові, – продекламував кат,
коли ніж, загнаний мені поміж ребер,*

стримів у спині.

А я подумав, скулившись весь од болю:

що як він захоче ще й лікувати мене? [46, с. 163].

Це остання збірка, яку поет написав, будучи на свободі. Хоча це суперечлива думка, адже незважаючи на те, що він офіційно не був заарештований, за ним вже тоді пильно стежила влада. Наступні збірки відносимо до табірної поезії Стуса. З моменту першого арешту починається найскладніший період життя письменника, саме в цей час Стус повністю сформував себе як поета. Юнацькі погляди за світ та любов до всього навколишнього переходять у відчайдушну боротьбу за справедливість. У цьому ми переконуємось не лише через зміну тематики віршів, автор видає себе навіть окремими звуками:

Терпи, терпи – терпець тебе шліфує,

сталить твій дух – отож терпи, терпи.

Ніхто тебе з недолі не врятує,

але й не зіб'є з власної тропи [55, с. 285].

Тут ми чітко бачимо частотність вживання алітерованих приголосних [т] та [р]. Вони створюють настрій віршу, задають динаміку. Алітеровані приголосні підсвідомо викликають у нас тривогу, почуття боротьби. Одночасно з цим ми твердо переконані у так званій впертості автора, у його вірі на порятунок та впевненості у виборі «власної тропи». Стус, як справжній творець, не забуває і про мелодійність мови, у ці рядки він вмістив всі можливі голосні української мови. І як ми бачимо, ритмомелодика вірша справді приємна на слух:

За шибами туркочуть голуби

і горобці виспівають щасливі,

перегуки і гамори грайливі

все хлюпають об шиби, мов прибій,

так дивно відгороджений вікном

і зависоким муром [50, с. 36].

У цьому самому вірші ми також бачимо алітерований сонорний приголосний [р], але тут він відходить на другий план. Перше, що впадає в око – шумні алітеровані приголосні [з], [ш], [г], [т]. Через наявність шумних у більшості слів дещо порушена загальна гармонійність вірша. Але тут ми фіксуємо «зависокий мур» – як символ ув'язнення, образи птахів – як символ свободи і спів птахів – як символ щастя, що чекає ліричного героя на волі.

Поезія Стуса-молодого та Стуса-зрілого відрізняється між собою настроєм, тематикою, динамікою, фонетичним складом. Зі зростанням поета розвивався і його таланти. Тому чи не кожен звуковий образ у його поезіях має символічне значення.

2.2. Символічні образи віршів В. Стуса у контексті звукописних прийомів

Звуковий аналіз віршів неможливий без урахування внутрішнього стану душі самого автора. Окрім розгляду тематики поезії, наскрізних образів та символів, художніх прийомів, звукового аналізу тексту, емоційного настрою твору, читач повинен вміти читати між рядків, щоб побачити зашифровану інформацію та правильно інтерпретувати зміст поезії. Головна проблема при спробі детального дослідження поетичних текстів виникає у зв'язку з недосконалим знанням біографії автора. Кожне емоційно-забарвлене слово, виражене звуками, містить у собі інформацію. Іншими словами, звук – це носій інформації, трактування якої залежить від багатьох чинників, зокрема від зовнішніх обставин, настрою автора та його психологічного стану, тематики твору тощо. Отже, звук виступає у ролі символу. Звукосимволізм має вплив на зміст всього тексту, а через те, що більшість звуків виникають на несвідомому рівні, звукообразотворча система у поетичних текстах є однією з актуальних проблем при дослідженні творчої спадщини поетів.

Поезія В. Стуса дуже багата на різноманітність символічних образів. Більшість з них стосуються життя самого поета і обставин, в яких

розвивалась його творчість. Можемо віднести сюди і природні образи (*гори, ліси, поле, сніг*), і стихії (*вогонь, вода, повітря, земля*), і матеріальні (*свіча, дзеркало, дім*), і духовні (*душа, серце, кохання*), і емоційні (*радість, смуток, туга, надія*), і патріотичні (*край, рідна земля, Україна, Батьківщина*). У контексті віршів позитивні образи часто переплітаються з негативними. Єдине, що залишається незмінним, – за будь-яких обставин не зраджувати власні принципи, і ніколи не зневірятись у житті.

*Догоряють українські ватри,
догоряє український весь
край. Моя дорога догоряє,
спрагою жолобиться душа [54, с. 83].*

Розгляньмо образи в поданому уривку: *ватри, край, дорога, спрага, душа*. Центральним образом є *Україна (українські ватри, український край)* та *ліричний герой (моя дорога, душа)*. Образи, що стосуються Батьківщини, буття, стихії (особливо часто згадується *вогонь*) часто мають метафоричне значення. Фіксуємо в цих рядках і гру слів у вигляді звукового зближення двох слів – *дорога догоряє*. *Дорога* в цьому уривку вжита в непрямому значенні, адже тут велику роль відіграє символізм *дороги*, що уособлює *шлях*, який проходить ліричний герой. Знаходимо паралелі між життям автора та його героя віршів, адже шлях В. Стуса є тернистим і непростим, але обидва вони зуміли зберегти чистоту серця. Цікавим образом також є образ *вогню*, який може бути тотожним до *очищення* – очищення душі, знаходженням самого себе, своєрідним відродженням. Такі зіставлення прийшли до нас ще з міфологічних текстів.

*Обранившись по чагарях колючих,
пильнуючи твій **слід**, котрий од краю
душі моєї ліг на цілий світ [54, с. 270].*

Знову бачимо повтори усталених символічних образів, характерні для поезії Стуса – *слід, край, душа, світ*. Схожими за звуковим складом є образи *слід – світ*, зважаючи, що фонеми [d] та [t] утворюють пару дзвінкий-

глухий, два образи в звукосмисловому навантаженні відрізняються тільки однією фонемою. Літературознавець Р. Іванський [17] досліджував концепцію «*сліду*» як метафори, у значенні, де *слід* – *людина*. Дослідник розглядав символізм віршів, зіставляючи з фольклорною мовою, і дійшов висновку, що «фольклорний текст зберігає і трансформує культурні зразки сприйняття дійсності через призму народних архетипів, які є базовими для національної мови, репрезентують найважливіші відносини всередині культурно-мовної єдності» [17, с. 46–47]. Фольклорні образи наявні у віршах Стуса скрізь.

*Ластівки на електричних дротах,
почорнілі од сині неба,
ще наслухають стумні струми землі* [54, с. 47].

Знову фіксуємо природні образи: *ластівки, неба, землі*. Характерною для поезії В. Стуса є звукова гра, у поданому уривку автор демонструє нам прийом паронимазії – *стумні – струми*. Використання фонем [с], [т], [р] є поширеним явищем у віршах Стуса, тому саме ці звуки найчастіше беруть участь у створенні звукових пар.

*Весна! Весна! – від поночі до рання.
Весна – в вікно, на дах, на капелюх,
весна в колючі воронові гнізда,
весна на кригу і від берегів* [54, с. 50].

Незважаючи на складність творчого шляху, В. Стус зміг вирости як поет, передаючи свою віру та надію на краще читачам. Методом одночасного використання кількох художніх прийомів, автор лише пробуджував інтерес читачів. Звукові повтори (*Весна! Весна!*) тільки увиразнюють текст, а зміст самої поезії роблять ще глибшим та філософським.

2.3. Інтерпретація постаті В. Стуса очима дослідників ХХІ ст.

Василь Стус – поет різнобічний та інтелектуальний. Глибина його поезій вражає сучасного читача і зараз, у ХХІ столітті. Творчість Василя

Стуса існувала та розвивалась у надважкі часи ідеологічних табу та репресій з боку влади, але його поезія й досі збирає навколо себе сотні дослідників зі всього світу. У своїй творчості Стус чітко формулював власну думку, моральні принципи та громадянську позицію. Думки та почуття автор передає через поезію, і ми бачимо його як сильну та незламну особистість.

Дослідження поетичної спадщини Василя Стуса дає нам змогу простежити, як письменник протягом сумлінних років праці шукав свій стиль. Серед відомих літературних критиків, які досліджували творчість Василя Стуса, ім'я О. Солов'я [42]. Він відносив Стуса до поетів-експресіоністів. На думку критика, бути експресіоністом – це не свідомий вибір Стуса, чи навіть будь-якого митця тих часів, це скоріше за все безвихідь та неможливість обрати інший мистецький шлях у зв'язку з зовнішніми обставинами. У часи, коли панує бездержавність, утискається українська культура і забороняється все, що пов'язано з Україною, надміру важливо залишатись достойною людиною. Дослідник переконаний, що для В. Стуса важливо не тільки чесно померти, а й з чистою совістю прожити гідне життя. Такий висновок він зробив після аналізу книги «Таборовий зошит» з вибраними творами та щоденника «З таборового зошита» з короткими записами В. Стуса.

Багато робіт присвятила дослідженню творчості Василя Стуса А. Бондаренко [7; 8]. Саме ці дослідження дали новий поштовх у вивченні творчості В. Стуса в українській літературі, і світ почав по-іншому сприймати його поезію. Зараз у добірці наукових досліджень А. Бондаренко вже десятки праць з детальним аналізом поетичних текстів В. Стуса. Дослідниця переконана, що «художня система Василя Стуса засвідчує європейський рівень філософсько-поетичного мислення і водночас сприймається органічною частиною української поетичної культури» [7, с. 29]. Якщо зіставити творчість В. Стуса з європейськими класиками, усвідомити весь тягар долі Стуса, то сприйняття його творчості стає ще більш особливим та значущим для кожного українця.

О. Росінська [35] досліджувала символіку поезій В. Стуса і наголошувала, що поет неодноразово вдавався до філософських роздумів у своїй творчості. Читаючи поезії дисидента, ми розуміємо, що він чітко усвідомлював абсурдність існування людського соціуму. Невпинно працюючи над самовдосконаленням, Стус створив власне «Я» шляхом духовного росту і реалізував його в образі самоти-самотності.

Зброєю В. Стуса у літературі виступали авторські неологізми, які часто любили використовувати митці художнього слова. Перу дисидента належать неологізми – *життєіснування, життєсмерть, доброокий, мідяногорла, колінкувати, божеволіючим*, тощо. Авторські слова доволі часте явище у поезіях Стуса. О. Радомська спробувала проаналізувати створені Стусом слова у праці «Мова як мистецтво: неологізми в творчості Василя Стуса» [34].

Розглядаючи життя та творчість В. Стуса, дослідники часто користуються словом «життєтворчість». М. Єгорченко [15] дійшла висновку, що поєднання цих двох слів означає – творчість (або мистецтво) життя. Однак при детальному аналізі критичних праць, пов'язаних з творчістю Стуса, це слово здебільшого виступає як метафора. Функціонування «життєтворчості» Стуса розглянула М. Єгорченко у своїй дисертації «Концепція поетичної творчості Василя Стуса: контексти розуміння» [15]. Дослідниця переконана, що «теми, пов'язані з концепцією поетичної творчості, є провідними як у поетичних текстах, так і в епістоляріях, і в літературній критиці Василя Стуса. Розуміння ж цієї концепції неможливе без осмислення ідеї життєтворчості в поета» [15, с. 53].

Особливості мови Стусового письма помітив також кандидат філологічних наук Д. Данильчук [12], який досліджував синтаксис В. Стуса в аспекті художньої комунікації. «Синтаксис поетичної мови Стуса, будучи загалом цілковито традиційним, має доволі індивідуальних рис, які дають право вести мову про «типово стусівську» будову фрази, полегшують атрибуцію творів автора» [12, с. 10], – пише літературознавець.

Важливою темою для досліджень творчості В. Стуса стала тема релігії. Незважаючи на те, що тема віросповідання часто піддається критиці і її намагаються уникати, щоб не спричинити конфлікту у толерантному суспільстві, В. Стус неодноразово писав та висловлювався і про християнство, і про язичництво. Серед праць, присвячених життю та творчості Василя Стуса, ми знаходимо декілька досліджень, які зачіпають табуйовану тему релігії.

Як узагальнив О. Безверхий [3], посилаючись на аналіз життєтворчості В. Стуса, «з язичництва могла б бути випрацювана природна, властива саме українцям, релігія, яка б не відбилася б в подальшому згубно на історії нашого народу» [3, с. 16]. Дослідник звертає увагу на те, що письменник самотійно відносить себе до язичників, тому вважає за недоцільне обговорювати тему релігії з огляду на належність В. Стуса до іншого віросповідання, адже це напряду суперечило б переконанням самого автора.

Протилежну думку щодо належності Стуса до певної релігії висловлює В. Маринчак [27]. У статті «Авторський інтенціональний синтез у поезії Василя Стуса на тлі християнської аксіології» розглянуто духовні цінності письменника, ближчі християнському світу. Як зазначає авторка, духовну та моральну позицію В. Стуса можна порівняти з настановою апостола Павла «Розіпнімось разом із Христом».

Український критик та письменник В. Кордун [20] відносить творчість В. Стуса до так званих поетів-передвісників апокаліпсису. Іншими словами, це такий феномен, де поет виступає передвісником якої-небудь невідворотної події. В. Кордун у своїй праці «На останньому подиху» [20] виділяє дві можливості феноменальних Стусових «передбачень».

Перша можливість під назвою «Апокаліпсис», і як характеризує сам автор, це щось на кшталт перед «передчуттям близької глобальної катастрофи, коли «світ зміщується зі світу», а протилежності входять одна в одну, як морські хвилі» [20, с. 7]. Друга можливість – наскрізний мотив, який абсолютно протилежний першій можливості «апокаліпсису». В. Стус, як

людина релігійна, вірить у спасіння людини, навіть перед лицем смерті, тобто тієї самої «глобальної катастрофи», про яку йдеться у першій можливості.

Одна з останніх праць В. Стуса – щоденник із нотатками «З таборового зошита», на думку В. Овсієнко [29], стала початком кінця у житті В. Стуса. У цьому щоденнику В. Стус ділився своїми емоціями та переживаннями, описував реалії табірної життя, відстоював власну позицію, і для тогочасної антиукраїнської влади це стало приводом для ліквідації письменника.

Висновки до розділу 2

У другому розділі нашого дослідження ми охарактеризували творчість Василя Стуса, визначили особливості його художнього стилю. Детально опрацювали біографію письменника та дослідження інших науковців про життєтворчість В. Стуса. Це допомогло нам краще і точніше визначити особливості формування художнього ідіостилу автора.

Проаналізувавши поезії В. Стуса, написані в різні періоди його життя, ми змогли виокремити домінантні особливості його поетичної мови. Здійснивши фонемо-звуковий розбір окремих віршів, ми виокремили звукописні прийоми, які найчастіше використовував автор у віршованій мові. Дійшли висновку, що коли зростав В. Стус як поет, змінювалась і його манера письма. Важливим у дослідженні вважаємо виокремлення наскрізних символічних образів у контексті звукових змін поезій.

У процесі дослідження ми ознайомилися, проаналізували й узагальнили праці науковців, які досліджували поетичну творчість В. Стуса.

Завдяки сучасним літературознавцям та критикам, які реабілітували ім'я Василя Стуса, ми маємо змогу насолоджуватись творчістю одного з найдостойніших синів України.

РОЗДІЛ 3

Звукопис як складник мово- та літературознавчих дисциплін у ЗЗСО

Явище звукопису можна розглядати в межах як мовознавства, так і літературознавства в ЗЗСО. Насамперед, нас цікавлять ті науки, які вивчають звуки та їхні властивості. Основна лінгвістична дисципліна, яка відповідає цьому параметру, – це *фонетика*.

Фонетика – це розділ мовознавства, який займається вивченням звукового складу мови, а саме властивостями звуків та їх функціями, досліджує логіку їх поєднання та простежує фонетичні зміни. Суміжними дисциплінами до фонетики, які так само зачіпають проблеми вивчення звуків та їх впливу на текст, є *орфографія*, *орфоенія* та *графіка*:

- *Орфографія* – загальноприйнята система відображення звуків у вигляді літер, тобто це дисципліна, яка контролює правильність буквенного написання та вираження звукового складу слова.
- *Орфоенія* – розділ науки, який займається вивченням правил літературної вимови.
- *Графіка* – це розділ науки, який досліджує такі елементи письма, як графічне позначення літер, графеми, розділові знаки, і доводить нам зв'язок між літерою та її звуковим значенням.

Простежуємо зв'язок також з дотичними дисциплінами, такими, як: *лексикологія*, *словотвір*, *синтаксис* та *стилістика*. Розгляньмо детальніше, як саме ці дисципліни допоможуть учням при вивченні звукопису.

1. *Лексикологія* (сюди ж відносимо і *лексикографію*) – це наука про слова. Група слів, об'єднана за сферою діяльності, територіальною належністю або є історично зумовленою, утворює *лексику*, тобто сукупність слів, що належить окремій мові чи нацменшині, або групі людей, об'єднаних спільною галуззю. Кожне слово складається зі звуків, які підпорядковуються певним фонетичним законам. Тому лексикологія є однією з домінантних

наук, основи якої треба враховувати при дослідженні звукової організації тексту.

2. *Словотвір* – одна з базових наук, що вивчає та аналізує сукупність морфем (*префікс, корінь, суфікс, закінчення*). За допомогою експериментального поєднання окремих частин морфем, можуть утворюватися новотвори. Взаємозв'язок словотвору та фонетики підтверджує також явище чергування.

3. *Синтаксис* – мовознавча галузь, зв'язок якої з фонетикою буває неочевидним з першого погляду. Однак синтаксис вивчає варіанти утворення словосполучень, словоформ та речень, при утворенні яких враховують зміни фонетичних властивостей.

4. *Стилістика* – 11-томний Словник української мови подає нам одразу чотири трактування цієї галузі, однак для нас цікаві лише перші три: «1 – розділ мовознавства, що вивчає в межах національної мови суть і специфіку стилів мови; 2 – розділ теорії літератури, що вивчає стилі літературно-художніх творів; 3 - сукупність виражальних засобів мови якого-небудь художнього твору, письменника, літературної школи і т. ін.» [42, с. 697].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що фонетика становить основу всіх наук, адже жодна наука не може існувати без звука. При вивченні фонетики необхідно враховувати також особливості анатомії та фізіології людини. Дуже часто саме через фізіологічні властивості людини не може вимовити певні звуки, не властиві її рідній мові. Ці особливості допомагають ідентифікувати людину в мовному соціумі та її належність до певної культури.

Окремі елементи таких наук, як медицина (та суміжні: *фізіологія, патологія, афазіологія, нейрофізіологія*), логопедія, когнітологія, риторика, психологія, історія (та суміжні: *культурологія, етнографія, епіграфіка, епістолярія тощо*), паралінгвістика та паракінесика (засоби передачі невербальної інформації) також є дотичними до фонетики, адже у зв'язку з особливостями згаданих наук, формуються мовленнєві особливості людини,

що можуть впливати не лише на фонетичні зміни, а й на тембр голосу, висоту, інтонацію тощо.

Особливо важливо вивчати фонетичні особливості в комплексі інших наук, оскільки це допоможе донести потрібну інформацію до кожної людини. Наприклад, людина, яка слабо чує, звертає більшу увагу на зміни форми губ співрозмовника, тому важливо не тільки вміти вимовляти звуки, а й наочно показати процес їхнього формування. У школах, де навчаються інклюзивні учні, цей процес є невід’ємним базовим елементом при спробі донести до учня нову інформацію, є найбільш можливим та доступним для учня способом.

3.1. Аналіз тем, пов’язаних із вивченням звуків, у навчальних програмах з української мови

За основу візьмемо навчальні програми з української мови для 5–6 класів (Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д.). 2021 рік), 6–9 класів рівня стандарту (Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська мова. 5–9 класи». 2017 рік) та 10–11 класів рівня стандарту та профільного рівня (Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. «Українська мова. 10–11 класи». (рівень стандарту). 2017 рік; Мацько Л. І., Груба Т. Л., Семеног О. М., Симоненко Т. В. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів «Українська мова. 10–11 класи». 2017 рік).

Потрібно розуміти, що проблеми та питання, які стосуються звуків, будуть доречними при вивченні будь-якої теми з української мови, адже звук – це основа слова. Із вивченням слів, їх властивостей та функцій у шкільному курсі пов’язані такі теми, як: лексикологія, фонетика, графіка, орфоепія, орфографія, склад, наголос, фразеологія.

У п'ятому класі учні знайомляться з лексикологією – вивчають лексичні значення слів, пряме та переносне значення, вчать працювати зі словниками синонімів, антонімів, паронімів. Ефективними видами роботи при засвоєнні цих тем можуть бути як усні, так і письмові варіанти опрацювання тексту. *Приклади письмових робіт:* відредагувати текст, написати речення з синонімами або антонімами, робота зі словником, написати твір з використанням запропонованих слів. *Приклади усної роботи:* скласти діалог, виразне читання, робота зі словником, ігри пов'язані з запам'ятовуванням синонімів та антонімів. При знайомстві з фонетикою, графікою, орфоепією та орфографією п'ятикласники вивчають звуки мови та мовлення, їх позначення на письмі, ділять слова на склади та вчать правильно ставити наголос. Для кращого сприйняття та запам'ятовування учнями нового матеріалу рекомендують використовувати різноманітні вправи, залучаючи при цьому відео- та аудіоматеріали. *Приклади письмових робіт:* визначити наголос у словах, поділити слово на склади, записати фонетичну транскрипцію слова або окремого звука, написати диктант. *Приклади усних завдань:* виразне читання, читання тексту або окремих слів для визначення правильного наголосу, читання по складах, вивчення скоромовок для покращення артикуляції.

У шостому класі вивчають фразеологію, лексикологію. При вивченні лексикології учні знайомляться не тільки зі значенням слів та їхнім походженням, а й вчать правопису. Зокрема, розглядають використання букв *и, і* у словах іншомовного походження, вчать розрізняти м'який знак та апостроф, вивчають явище подвоєння букв. Найдоцільнішими вправами стануть завдання з фонетичною транскрипцією та диктанти. Хоча вивчення лексикології та фразеології не зачіпають проблеми звуків загалом, але саме ці розділи науки є важливими для розуміння основ створення нових слів, запозичення слів з іноземних мов, вивчення усталених висловів, що зі свого боку дає нам можливість простежити частоту вживання звуків, їх

повторення, чергування, властивості та зміни звуків у слові, при його переносі з однієї мови в іншу.

У сьомому класі учні знайомляться з морфологією, вивчають дієслово, дієприкметник, дієприслівник, прийменник, сполучник, частку, вигук. Окрім основних завдань цієї навчальної лінії, учні мають знати чергування голосних *-e-* та *-и-*, правопис закінчень *-и* та *-і*, *-о* та *-е* у прислівниках, написання *-ться*, *-шся*, подвоєння *-нн-* та його відображення у транскрипції, знак м'якшення у дієсловах наказового способу, і відповідно правопис всіх вивчених частин мови.

У восьмому класі вивчають синтаксис, пунктуацію, прості речення. У дев'ятому класі основними темами є пряма й непряма мова, складне речення, текст як продукт мовленнєвої діяльності. На цьому етапі навчання учні повинні знати все про звук та його використання в тексті. Для закріплення та повторення здобутих знань про звук з попередніх років навчання рекомендують проводити аудіювання та транскрибування, щоб удосконалювати в учнів вміння сприймати звуки та відображати їх на письмі.

Що стосується десятого та одинадцятого класу, то тут зміст програми визначається за рівнем спрямування – профільний або стандартний. Різниця відчувається у поглибленому розгляді тем та відведеному часу для їх опрацювання. У десятому та одинадцятому класах рівня стандарту вивчають лексикографію, мовну норму, мовну стійкість й узагальнюють усі знання з курсу української мови. У цих самих класах профільного рівня вивчають мову як суспільне явище, історію її формування та є більше часу для повторення вивченого в попередніх класах. Так, у десятому класі виділяється вісім годин для повторення фонетики, чотири години для повторення орфоепії, вісім годин для графіки, десять годин для лексикології, шість годин для фразеології, чотири години для лексикографії, вісім годин для морфеміки і словотвору, тридцять годин для морфології. В одинадцятому класі розглядають мову як особливу систему знаків, вивчають основи риторики та ораторського мистецтва, поглиблюють знання з фонетики, морфології,

словотвору, синтаксису, пунктуації, стилістики, повторюють будову складних речень, пряму та непряму мову, розглядають фонетичні явища тощо.

Слід пам'ятати, що для досконалого розуміння звукових явищ у мові потрібно знати не тільки фонетику, а й володіти знаннями з інших мовознавчих дисциплін. Для досконалого знання звукових змін, їхньої ролі та функцій у тексті, необхідно вивчати всі розділи української мови комплексно та послідовно.

3.2. Аналіз тем, пов'язаних із вивченням життя та творчості В. Стуса, у навчальних програмах з української літератури

Вивчення української літератури у ЗЗСО передбачає розвиток особистості самосвідомої, соціалізованої, культурно збагаченої, з високими духовними та моральними цінностями. Цей курс знайомить учнів не лише з художніми творами, а й з відомими особистостями, розвиває їхнє мислення та світогляд, дає можливість проявити творчість, ініціативність, допитливість. Література виховує в учнів любов до рідної мови, вчить їх цінувати власну історію та культурні надбання, виховує патріотичних свідомих особистостей. Вивчення української літератури йде послідовно та структуровано, відповідно до хронотопу та тематично-проблемних блоків (Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т.О., Качак Т.Б., Кизилова В.В., Пахаренко В.І., Дячок С.О., Овдійчук Л.М., Слижук О.А., Макаренко В.М., Тригуб І.А.). 2021 рік; Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська література. 5–9 класи». 2017 рік; Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська література. 10–11 класи (рівень стандарту)». 2017 рік; Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська література. 10–11 класи (профільний рівень)». 2017 рік).

Звукопис не вивчають на уроках української літератури як окрему

тому, але звукописні прийоми розглядають піл час вивчення та аналізу поезій. Учні поступово знайомляться з новими термінами та засобами звукової організації тексту. У п'ятому класі до словника літературознавчих термінів можна записати такі поняття, як: *віршована мова, мова автора, мова персонажів, образне слово*. У шостому класі – *анафора, звуковий повтор, рима, ритм*. Учні в сьомому класі починають аналізувати вірші детальніше, вивчають композицію твору, його емоційний настрій, розбирають окремі слова, їхнє лексичне значення та походження, цікавляться наскрізними символами у віршових текстах. Восьмий клас розглядає нове поняття – *антитеза*, маючи на увазі зіставлення двох протилежних явищ у творі. Доречним було б пояснення учням звукової *антитези*, на прикладі поем, передбачених навчальною програмою. У цьому самому класі учні вивчають такі терміни: *поетика, речитатив, стопа, троп*. У дев'ятому класі новими термінами є наступні: *віршування, епіфора, зорова поезія, фігурний вірш*. Десятий клас починає більш детально розглядати вірші з погляду звукового складу поезій, тому до нових термінів можемо віднести наступні: *алітерація, асонанс, евфонія, епіфора*. Одинадцятий клас повинен знати більшість звукописних прийомів та вміти розрізняти їх у поетичних текстах. Серед невідомих учням понять та понять, які вони не повністю можуть пояснити самостійно, фіксуємо такі: *архетип, асоціативність, паліндром, полісиндетон*. Слід пам'ятати, щоб аналізувати звуковий склад віршів, потрібно проявляти вміння не тільки з фонетики чи основних звукописних прийомів. Ми повинні звертати увагу на символічність звуків (*символізм*), їхнє походження (*архетип*), роль у тексті (*асоціативність*).

Те саме слово в різних мовах може мати різне значення, так само як і використання звуків, які, окрім звукового навантаження тексту, можуть бути ще й індивідуальними для окремих мов. Поєднання звуків може підкреслити індивідуальний стиль поетів, тому звукозображувальні прийоми є характерними для всіх знавців поетичного слова.

Перше знайомство учнів ЗЗСО з постаттю В. Стуса відбувається у

сьомому класі. Це не повноцінне вивчення життєпису поета, а лише коротке загальне ознайомлення з особистістю Стуса шляхом ознайомлення з додатковою літературою для читання, а саме з серією книг М. Павленко «Життя видатних дітей», де є відомості про В. Стуса.

Повноцінне вивчення життя та творчості В. Стуса відбувається в одинадцятому класі, у ключі стоїчної української поезії. Учні аналізують вірші *«Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...»* та *«Господи, гніву пречистого...»* і детально вивчають біографію В. Стуса в поєднанні з аналізом історичних реалій того періоду. У рекомендованому списку літератури для додаткового читання фіксуємо також пункт, у якому учням пропонують ознайомитись із листами В. Стуса. Загалом, творчості В. Стуса відведено два повноцінні уроки наприкінці другого семестру, і за актуальною програмою саме Стус є останнім поетом перед початком вивчення сучасної літератури в ЗЗСО.

Першу тему присвячують ознайомленню з життям В. Стуса, дослідженню його особистості, аналізу тогочасних суспільно-історичних умов. Під час уроку розглядають життєвий шлях та творче зростання Стуса. Учні повинні вміти характеризувати поетичні збірки поета та аналізувати окремі поезії, знати біографію Стуса, у загальних рисах учні повинні бути ознайомлені із сім'єю, оточенням, освітою, сферою діяльності поета. Важливим елементом при вивченні життєтворчості митця є вміння вирізняти його життєві орієнтири, особисті риси характеру та чітку громадянську позицію. Це сприяє виховній меті уроку на прикладі життя поета. Під час уроку необхідно розглянути особливості Стусових поезій, проаналізувати їхню тематику, звукописні засоби.

Друга тема переважно зорієнтована на аналіз віршів В. Стуса. Закріпивши ключові факти з біографії поета методом повтору вивченого, опитування, тестування, бесіди чи будь-яким іншим способом, обраним учителем, учнівський колектив зможе глибше зрозуміти поетичні тексти Стуса. Основними завданнями уроку буде аналіз поезій, визначення

основних символів та образів, звукового складу віршів, розбір душевного стану ліричного героя, вивчення нових термінів, таких, як *палімпсест*, *екзистенційна лірика*. Доречним буде завдання, суть якого не лише виокремити основні образи у поезії, а й порівняти їх зі схожими образами у поезіях інших поетів, наприклад, образ України у віршах В. Стуса та В. Симоненка. Обов'язковим пунктом буде вивчення однієї з поезій Стуса напам'ять.

Вивчення життєпису В. Стуса допоможе учням усвідомити себе повноправним патріотом України з відчуттям громадянського обов'язку, виховає стійку життєву позицію, допоможе розібратись із життєвими пріоритетами. Уроки матимуть виховну мету, тому що допоможуть сформувати з учнів сильну, вольову, гідну, незламну особистість на прикладі життя В. Стуса.

3.3. Практичні вправи зі звукопису для учнів ЗЗСО

Як ми вже встановили, навчальними програмами з української мови та літератури не передбачено вивчення звукопису як окремої теми. Учні ЗЗСО поетапно знайомляться зі звукописними прийомами у контексті вивчення тем, пов'язаних із фонетикою з української мови та аналізом поезій з української літератури. Починаючи з п'ятого класу, учні вивчають звукозображувальні прийоми у їх загальних рисах, і з кожним роком поглиблюють свої знання.

Протягом шкільного курсу, учні вчаться аналізувати звуки, їхні функції та властивості. При загальному аналізі віршів аналіз його звукового складу є важливим етапом, який включає в себе вміння оперувати знаннями, здобутими на уроках української мови та літератури. Учні, зацікавлені у звуковій організації поетичних текстів, можуть відвідувати літературні гуртки, де можна буде детальніше розглянути кожен із прийомів. Для закріплення знань та перевірки вміння учнів аналізувати звуковий склад віршів ми пропонуємо наступні завдання:

I. Приклади запитань на знання теорії про звукописні прийоми.

1. Що таке звукопис?
2. Назвіть основні звукописні прийоми.
3. У чому проявляється різниця між алітерацією та асонансом?
4. Чим відрізняється анафора від епіфори?
5. Як називають прийом багатосполучниковості в поетичних текстах?
6. Дайте визначення наступних термінів: асонанс, алітерація, анафома, епіфора, монофон, логогриф, полісиндетон, звуконаслідування, парономазія.
7. Поясніть, що ви розумієте під поняттям «звукова антитеза».
8. Чим відрізняється асоціація від символу у поетичних текстах?
9. Що ви розумієте під поняттям звуконаслідування?
10. Наведіть приклади звукових повторів.
11. Що таке неологізми? Які приклади неологізмів вам відомі?

II. Приклади завдань, які передбачають визначення звукописного прийому на прикладі запропонованого уривку з поезії В. Стуса.

1. Визначте прийоми асонансу та/або алітерації в наступних рядках:

А) *Колимське сонце стало сторч,
Бог ним махає. як ковадлом,
Пади-но з каменя на корч
і волю тий, аби не вадило б* [54, с. 301].

Б) *Не побиваюсь за минулим,
побитим шашіллю зневір.
Високі думи промайнули,
у потай миру – водовир* [54, с. 77].

В) *лише зчорніле серце пік очима,
надсило спогади за душу тряс,
допоки я обличчям не погас,*

старанно стертий тінями чужими [54, с. 196].

Г) *Грає зоря в гіллі,
спогад, мов грім гримить [54, с. 276].*

Д) *Розкошлані на всіх вітрах вагань,
як смолоскипи молодого болю,
в неволі здобули для себе волю,
ногою заступивши смертну грань [54, с. 232].*

Е) *Як він оцирився, стозмій!
Іще в цій тиші гробовій
колись почувш: орлій клекіт
шикує молоді шереги
всіх наших змагань і надій [54, с. 248].*

2. Визначте, які звукописні прийоми використані в наступних рядках:

А) *присмоктами хвиль,
присмоктами недолюбленого,
присмоктами незбагненного,
присмоктами недопитих спогадів [54, с. 39].*

Б) *і радість, і жагу, і лютий біль.
Я буду тільки тінню тіні тіні [54, с. 270].*

В) *Чіпляйся за кручу, як терен колючий,
чіпляйся за небо, як яблуні цвіт.
Бо вже ослонився безокрай чужинний
бо вже чужинецький оцирився край [54, с. 251].*

Г) *За грань сподівання
за обрій нестерпу
за муки покори
за грати шаленства
за лютъ – огорожі [54, с. 244].*

Д) *Киги-киги – за ким ти тужиши, пташко?*

Киги-киги – й тобі своя біда? [54, с. 280].

*Е) Що ти надбав? Увесь у ґрунт угруз,
з семи небес упав сторч головою.*

*А справді десь є небо над тобою –
за кучугурами камінних друз? [54, с. 282].*

III. Приклади завдань, для виконання яких потрібно обрати одну або декілька відповідей із запропонованих варіантів.

1. Які прийоми звукопису використано у наступних рядках?

*А підвішиш добрі дві долоні,
а зітериш подуми з лиця,
він промовив: радісні комоні
випущені з стаєнь правітця... [54, с. 43].*

а) алітерація [д];

б) асонанс [і];

в) асонанс [о];

г) алітерація [р].

2. Алітерація або/та асонанс яких звуків наявна у поданому уривку?

*За роком рік росте твоя тюрма,
за роком рік підмур'я в землю грузне,
і за твоїм жалінням заскорузлим,
за безголів'ям – просвітку нема [54, с. 71].*

а) асонований [о];

б) алітерований [р] та асонований [о];

в) алітеровані [з] та [р];

г) асонований [о], алітерований [р] та [з].

3. Які звукописні прийоми трапляються в рядках з вірша В. Стуса?

*Посоловів од співу сад,
од солов'їв, і од надсад.*

*І од самотньої свічі,
і од жалких зірок вночі* [54, с. 199].

- а) асонанс;
- б) алітерація;
- в) звуковий повтор;
- г) полісиндетон.

4. Оберіть варіанти, у яких названо звукописні прийоми, використані у тексті.

*Хай кружляє твердь,
хай вороніє смерть,
повне тобою вицрть
серце зболіло геть* [54, с. 276].

- а) анафора;
- б) епіфора;
- в) асонанс;
- г) парономазія.

5. Які звукові прийоми використано в цих поетичних рядках?

*Нічні сонця, мені світайте,
бодай на день, бодай на мить.
Біда тут грала на басолі,
чорти казились по кутках* [54, с. 250].

- а) звуковий повтор;
- б) алітерація;
- в) полісиндетон;
- г) асонанс.

IV. Приклади завдань, у яких потрібно дати розгорнуту відповідь на запитання.

1. Які символи ви бачите у цих рядках? Яку роль вони виконують?
У чому проявляється символізм образів?

*Чотири сонця відгорять вгорі,
чотирикрилий день відмайоріє.
Загрузнуть в ніч язичницькі бори.
Самі тіла жалобні бовваніють» [54, с. 62].*

2. Назвіть звукописні прийоми, наявні у вірші В. Стуса.

*Сто років, як сконала Січ.
Сибір. І воловецькі келії,
і глупа облягає ніч
пекельний край і крик пекельний [54, с. 81].*

3. Прокоментуйте неологізми В. Стуса. Яку функцію вони виконують? Які звукописні прийоми трапляються у рядках?

*Двокрайо обрушає біль
нам душу ветку і огромну,
а нашу трумну вікопомну
вогненна в'южить заметіль [54, с. 233].*

3.4. Рекомендації щодо проведення занять гуртка української літератури, присвячених вивченню звукопису В. Стуса

Заняття літературного гуртка, присвяченого вивченню біографії В. Стуса та проблемам звукопису можуть відвідувати учні 7–11 класів, оскільки програма буде адаптована і для учнів, які не вивчали творчості В. Стуса, і для тих, хто вже знайомий і з поетом, і зі звукописними прийомами. Заняття можуть проходити повністю в усній формі, без нотування, і письмово з записом конспекту. Рекомендуємо поєднувати між собою обидві форми, а для кращого запам'ятовування можна проводити мініігри, тестування, виконувати різноманітні завдання, щоб виокремити та знайти звукопис у тексті. Письмова форма завдань передбачає тестування, вправи, самостійні роботи, домашні завдання. До усної форми належать опитування, бесіда, усна відповідь на запитання.

Мета заняття:

- ознайомити учнів з життям та творчістю Василя Стуса;
- ознайомити учнів зі звукописом та звукописними прийомами;
- навчитися розрізняти види звукопису;
- проаналізувати звуковий склад віршів Стуса;
- визначити, до яких прийомів звукопису найчастіше звертається Стус.
- розглянути вплив звукозображення на зміст тексту;
- розкрити головні проблеми вивчення звукопису в українській мові та літературі;

- визначити значення звука в поетичному тексті;

Учні повинні знати та вміти:

1. Біографію українського письменника Василя Стуса.
2. Визначати види звукопису у художньому тексті.
3. Самостійно розрізняти види звукопису.
4. Знати історію розвитку звукопису в українській літературі.
5. Розуміти вплив звука на зміст тексту.
6. Аналізувати звуковий склад поезії Василя Стуса.
7. Визначити мету використання окремих звуків у тексті.

Методичні рекомендації для проведення заняття:

1. Учитель має досконало знати біографію Василя Стуса, а також повинен уміти цитувати його вірші напам'ять. Учитель повинен знати історію формування та розвитку звукопису в українській літературі.

2. Учителеві необхідно просто та зрозуміло донести до учнів нову інформацію, враховуючи різну вікову категорію учнів та ступінь їх знань із української мови та літератури.

3. На початку вивчення звукопису учитель повинен оголосити тему заняття й сформулювати чітку мету та завдання уроку. Вступну частину потрібно почати з невеличкої ознайомлювальної розповіді про звукопис. Можна дати ініціативу учням, щоб вони поділилися своїми знаннями про Василя Стуса або звукопис.

4. Після вступної частини потрібно розглянути види звукопису, ілюструючи кожен вид прикладом із творів Василя Стуса. Для закріплення нових знань можна запропонувати учням зробити асоціації до кожного виду звукопису.

5. Коли вчитель розповів потрібний матеріал, можна приступати до колективної або ж групової роботи. Обов'язково потрібно запитати в учнів, чи вони зрозуміли нову тему, що для них залишилось незрозумілим або що виявилось найважче запам'ятати.

6. Можна провести бесіду з учнями про життєвий та творчий шлях Василя Стуса, визначити художні особливості його віршів.

7. Для кращого засвоєння матеріалу рекомендуємо поділити учнів на групи з 3–5 людей, і кожній групі дати вірш, в якому вони повинні визначити звукописні прийоми.

8. У підсумку заняття потрібно проаналізувати, чи була виконана мета уроку, підвести підсумок вивченого матеріалу та дати домашнє завдання.

Домашнє завдання має включати в себе повторення пройденого матеріалу. Основне завдання повинно бути пов'язане з аналізом поетичних текстів. Актуальним буде звуковий аналіз віршів Василя Стуса та пошук у них звукозображувальних прийомів. Головний напрям у домашньому завданні має бути творчого спрямування, що допоможе розвивати учням їхню фантазію, світогляд, ентузіазм та любов до літератури.

Висновки до розділу 3

Основним завданням цього розділу було висвітлити проблеми та перспективи вивчення звукової організації поетичних текстів у ЗЗСО. За основу ми брали поезію В. Стуса, яка є не лише мелодійною, а й несе в собі величезний зміст, повчання, застереження, філософію. Особистість Стуса

надзвичайно багатогранна. Він постає перед нами не лише талановитим поетом, а й сильною особистістю. Розгляд його творчості на уроках літератури може не лише навчити, а й виховати молоде покоління. Тому рекомендуємо проводити виховні заходи з тем, де згадується історія України, процес формування сучасної української мови, де говорять про героїзм, про сімейні цінності, про націю, згадуючи ім'я Василя Стуса – борця за справедливість, талановитого поета, гідного громадянина.

Ми детально розглянули та проаналізували навчальні програми з української мови та літератури. Визначили, у яких класах буде доречніше давати учням завдання зі звукопису, залежно від термінології, з якою знайомі учні на різних етапах навчання.

Дійшли висновку, що тема звукопису відсутня у навчальній програмі ЗЗСО, тому запропонували різнорівневі завдання, що стосуються проблем звукової організації тексту а також узагальнили рекомендації щодо занять літературного гуртка, де буде доречним вивчення теми звукопису на прикладі поезій В. Стуса.

ВИСНОВКИ

Наше дослідження зорієнтоване на проблему звукової організації поетичних текстів. Головним завданням було визначити, що таке звукопис, які його функції в тексті, які звукові прийоми існують, як звук може впливати на зміст твору тощо. У процесі дослідження ми розглянули поняття звукопису та основних прийомів звукопису, виокремили найголовніші проблеми, з якими стикаються науковці, вивчаючи звукопис у літературі; дослідили роль звука в поетичному тексті, визначили зв'язок між звуковим навантаженням та контекстом твору. Виокремивши основні прийоми звукової маніпуляції, ми визначили залежність психоемоційного стану читача від звукозображення у поетичних текстах. На основі конкретних поетичних рядків В. Стуса ми проілюстрували всі звукозображувальні засоби, які використовує український поет.

Метою нашої роботи було дослідити звуковий склад поетичних текстів Василя Стуса, з'ясувати вплив звука на зміст тексту. Для того, щоб краще зрозуміти його віршову мову, ми детально ознайомилися з біографією автора. Ми зрозуміли, що життєві обставини В. Стуса постійно відображалися в його творчості. Виокремивши основні звукописні прийоми Стусових поезій, ми підкреслили, наскільки майстерно він володіє художнім словом. Автор часто вдавався до звуко символізму у своїх віршах. Серед найпоширеніших фонетистичних прийомів у його текстах можемо виокремити асонанс, алітерацію, звукові повтори (зокрема анафору та епіфору), полісиндетон, монофон та логгриф.

Поезії В. Стуса ілюструють, як можна доцільно використовувати асоновані [o],[a], [i] та менш вживані голосні [y], [e] та [и]. Наприклад, голосний [a] натякає на відвертість ліричного героя, переплетену з рішучістю, силою та міццю. Водночас звук [e] асоціюється з більш м'якими подіями, він не викликає асоціації з грубістю та наполегливістю. Дещо середнім між [a] та [e] є голосний звук [o], який може як вказувати на

твердість характеру ліричного героя, так і проявлятися у моменти розпачу й зневіри. І найбільш милозвучним в українській мові, звісно ж, є звук [i], хоч його Стус використовував набагато рідше, ніж попередні голосні.

Найяскравішими та найуживанішими у віршах Стуса є дрижачий [p], сонорний [c] та губний [m]. Кожен зі звуків уособлює дещо важливе, що допомагає авторові краще донести зміст тексту своєму читачеві.

Ми зіставили зміни звукового складу віршів на різних етапах життя Василя Стуса, це дало можливість простежити за його творчим зростанням як письменника. Проаналізувавши звуковий склад поезій В. Стуса на різних етапах його творчого шляху, ми зрозуміли, що поезія Стуса-молодого та Стуса-зрілого відрізняється між собою настроєм, тематикою, динамікою, фонетичним складом. У процесі аналізу поетичних текстів та їх зіставлення з життєвими обставинами, ми спостерігали весь шлях зростання В. Стуса як геніального поета. Спочатку ми побачили перед собою образ молодого хлопця, закоханого у світ, з величезним літературним потенціалом. Потім на зміну юнакові прийшов Стус-дисидент, який почав проявляти непокору та незгоду з несправедливістю навколо. Це, звісно ж, відобразилось і на його письмі. Поступово вірші про природу, дитячі враження, юнацькі пригоди замінили вірші-роздуми про місце людини у світі. У цей період Василь Стус почав формувати себе не лише як письменник, а як особистість. І цей процес зіграв ключову роль у житті борця за справедливість. Почалися переслідування, постійний нагляд з боку влади, заборони творчої діяльності та популяризації власних творів. У результаті Стус був ув'язнений. Табірна поезія стала вершиною у творчості автора. Хоч тематика поезій раннього та пізнього періодів дещо різна, деякі образи Стус проніс через всю свою творчість.

Життя В. Стуса залишається символом незламності і гідності. Подібними символами наповнена і Стусова поезія, що в поєднанні зі звукописними прийомами підкреслює талант автора. Саме завдяки власному таланту, жазі до життя та відданості власним принципам В. Стус став

народним героєм українського народу. Тому дослідження його особистості і творчості і зараз є актуальним серед мово- та літературознавців.

Третій розділ нашої роботи має методичне спрямування. Ми проаналізували навчальні програми для ЗЗСО з української мови та літератури. Ми детально розглянули всі теми з української мови для учнів 5–11 класів, під час вивчення яких простежуємо зв'язок зі звуком та звуковим складом тексту, та запропонували як усні, так і письмові завдання, що можна використати на уроках для учнів 5–11 класів. На основі проведеного аналізу програм з української літератури ми з'ясували, що окремі елементи звукопису учні починають вивчати ще з п'ятого класу, і з кожним роком вони поглиблюють свої знання. У старших класах учні можуть повноцінно здійснити звуковий аналіз вірша, хоча частина прийомів їм буде не зрозуміла, оскільки навчальними програмами не передбачено детальне вивчення звукової організації тексту.

Варіантом вирішення цієї проблеми може стати літературний гурток, на заняттях якого можна більш глибоко розглянути проблеми звукопису поетичних текстів. До того ж, вивчення звукопису може відбуватись на основі поезій будь-якого українськомовного автора. Ми підготували методичні рекомендації щодо проведення та організації роботи гуртка з української літератури, який передбачає вивчення звукопису цих прийомів на прикладі поезії В. Стуса та включає також вивчення біографії самого автора. Вивчення біографії автора зумовлене тим, що учні вперше отримують спорадичні відомості про В. Стуса в сьомому класі, а вже детально вивчають його життєвий та творчий шлях наприкінці одинадцятого класу. Тому гурток зможуть відвідувати як учні 5–9, так й учні 10–11 класів.

Ми побачили Василя Стуса крізь призму його поезій як нескореного борця, незламного за жодних обставин, вірного своєму слову та народові. Василь Семенович – це справжній герой, якого мають наслідувати наші сучасники. Перше ім'я Стуса – герой, а друге – талант. Хоча його життя було коротким, як спалах, але жага до життя та справедливості впереміж із

неймовірним талантом подарувала світові одного з найяскравіших та найталановитіших українських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранник Д. Сучасне літературне мовлення, його ситуативні форми і функціональні різновиди. *Сучасне українське літературне мовлення: зб. наук. праць*. Дніпропетровськ, 1975. С. 3–12.
2. Бедрик Ю. Василь Стус: проблема сприймання. Київ, 1993. 123 с.
3. Безверхий О., Пірус Т. Релігійні погляди Василя Стуса. *Василь Стус: життя, ідеологія, творчість, соціополітичний і літературний контексти : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. С. 13–17.
4. Білецький А. Про мову і мовознавство : навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. Київ : Артек, 1997. 224 с.
5. Білодід І. Ритмомелодичні засоби віршованої мови. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика. Київ : Наукова думка, 1973. 587 с.
6. Бойко Н. Рима як складова частина фонічної організації тексту. На матеріалі поезій Ліни Костенко. *Українська мова та література*. 2003. № 17–24. С. 27–29.
7. Бондаренко А. Спроба аналізу філософських творів Василя Стуса. *Дивослово*. 1998. № 8. С. 34–39.
8. Бондаренко А., Бондаренко Ю. Час вибору: Вивчення творчості Василя Стуса в школі. Київ : Академія, 2003. 232 с.
9. Волошина В. Художньо-виражальні функції звукопису в поезії Ігоря Калинця. URL: http://sites.znu.edu.ua/conf-slovyanska-filologia-2015/apssm-2017/Voloshina_doc.pdf (дата звернення: 25.01.2022).
10. Гришко Ю. Стилїстичні можливості звукопису в мистецькому дискурсі поетів „витісненого покоління”. URL: <https://wuwr.pl/swr/article/view/12872/11618> (дата звернення: 18.12.2021).
11. Гундорова Т. Шістдесятництво: метафора, ім'я, дім. *Мої обрії : у 2 т.* Київ : Дух і літера, 2004. Т. 1. С. 4–10.

12. Данильчук Д. Особливості синтаксису поетичної мови Василя Стуса. *Дивослово*. 2004. № 9. С.44–48.
13. Данильчук Д. Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2006. 20 с.
14. Дзюба І. Крізь «постмодерністські окуляри» і без них... *З криниці літ*. Київ : Києво-Могилянська Академія, 2006. Т. 2. 976 с.
15. Єгорченко М. Концепція поетичної творчості Василя Стуса: контексти розуміння : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 «Українська література». Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2021. 182 с.
16. Зборовська Н. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури : монографія. Київ : Академвидав, 2006. 504 с.
17. Іванський Р. Інтерпретація концепту «слід», зумовленого особливостями фольклорної та поетичної метафоризації. *Збірник наук. праць ХНПУ ім. Г. Сковороди*. 2012. Вип. 33. С. 44–49.
18. Кабиш М. Звукопис в українській поезії першої половини ХХ століття: семантика, функції. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kabysh_Maryna/Zvukopys_v_ukrainskii_poezii_pershoi_polovyny_KhKh_stolittia_semantyka_funktsii.pdf? (дата звернення: 14.11.2021).
19. Качуровський І. Фоніка. Київ : Либідь, 1994. 168 с.
20. Кордун В. На останньому подиху. *Урядовий кур'єр*. 2001. № 151–152. С. 14.
21. Коцюбинська М. Зафіксоване і нетлінне. Роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і Літера, 2001. 300 с.
22. Коцюбинська М. Поетове «самособоюнаповнення»: із роздумів над поезією і листами Василя Стуса. *Мої обрії* : у 2 т. Київ : Дух і літера, 2004. Т. 2. 386 с.

23. Коцюбинська М., Стус Д. В. Феномен Стуса. Вибрані твори. Київ : Смолоскип, 2014. 827 с.
24. Кушнерик В. Фоносемантизм у германських і слов'янських В. Кушнерик. Чернівці : Рута, 2004. 416 с.
25. Левицкий В. Семантика и фонетика : пособие, подготовленное на материале экспериментальных исследований. Черновцы : Изд-во Чернов. ун-та, 1973. 102 с.
26. Маленовський Ю. Фоносемантична організація поетичного твору: аспект рецепції (на матеріалі поезії Павла Тичини) : дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Національний педагогічний ун-т ім. М. Драгоманова. Київ, 2003. 212 с.
27. Маринчак В. Авторський інтенціональний синтез у поезії Василя Стуса на тлі християнської аксіології. *Слово і час*. 2012. № 5. С. 37–49.
28. Мацько Л. Стилiстичнi функцiї звуконаслiдувальних слiв. *Культура слова* : республ. мiжвид. збiрник. 1982. Вип. 22. С. 35–39.
29. Овсієнко В. Світло людей: Мемуари та публіцистика : у 2 кн. Київ : Смолоскип, 2005. Кн. 1. 352 с.
30. Павлик Н. В. Звукова організація тексту як спосіб емоційного впливу в художньому дискурсі. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v53/part_1/Filologi53_1.pdf#page=136 (дата звернення: 01.02.2022).
31. Пономарів О. Стилiстика сучасної української мови. Київ : Либiдь, 1993. 248 с.
32. Потебня О. Думка й мова. Слово. Знак. Дискурс. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. Марії Зубрицької. Львів : Літопис, 2001. С. 34–52.
33. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник ; пер. з рос., упоряд., вступ, ст., приміт. І. Іваньо, А. Колодної. Київ: Мистецтво, 1985. 302 с.

34. Радомська О. Мова як мистецтво: неологізми в творчості Василя Стуса. *Українська мова й література*. 2002. Ч. 15. С. 28–37.
35. Росінська О. Символіка поезії В. Стуса : монографія. Донецьк : Цифра-друк, 2010. 202 с.
36. Сабліна С. Специфіка звукопису й графічних засобів стилізації у творах молодих поетів третього тисячоліття. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/part_1/4-1_2020.pdf#page=118 (дата звернення: 15.05.2022).
37. Сверстюк Є. Постать Стуса над плином часу. *Василь Стус: Поет і Громадянин: Книга спогадів та роздумів* / упорядн. В. Овсієнко. Київ : ТОВ «Видавництво Кліо», 2013. С. 439–445.
38. Сверстюк Є. Правда полинова. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 192 с.
39. Словник поетичної мови Василя Стуса. Рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори / уклад. Л. Олефіренко. Київ : Абрис, 2003. 90 с.
40. Словник української мови : в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 9.
41. Словник української мови : в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 3.
42. Соловей О. Оборонні бої: статті, рецензії, есеї. Донецьк : Видавництво БВЛ, 2013. 428 с.
43. Соловій В. Українська лірика 1990-х – 2010-х років: метрика, ритміка, строфіка, фоніка : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.01.06 «Теорія літератури» (035 – Філологія). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2018.
44. Стечик М. С., Ковач Г. Й. «Від душі поета – у душу слухача» (поетичний звукопис Ліни Костенко). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія:*

Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць. Дрогобич, 2021. № 15. С. 180–187.

45. Стус В. Вибране : поезії / упор. А. Лазоренко. Донецьк : Донбас, 1998. 208 с.

46. Стус В. Вибрані твори / упор Д. Стус. Третє вид. Київ : Смолоскип, 2019. 872 с.

47. Стус В. Зібрання творів : у 12 т. / редкол. : Д. Стус (голова) та ін. Київ : Факт, 2008. Т. 3 : Час творчості / Dichtenszeit. 752 с.

48. Стус В. Зібрання творів : у 12 т. / редкол. : Д. Стус (голова) та ін. Київ : Факт, 2008. Т. 4 : Вірші 1960-х років (поза збірками), вірші початку 1970-х років (поза збірками). 480 с.

49. Стус В. Зібрання творів : у 12 т. / редкол. : Д. Стус (голова) та ін. Київ : Факт, 2009. Т. 5 : Палімпсести (найповніший незавершений корпус). 768 с.

50. Стус В. Зібрання творів : у 3-х т. Київ : Видавничий союз «Андронум», 2021. Т. 2 : Час творчості. 204 с.

51. Стус В. Золотокоса красуня : вірші / упоряд. Д. Стуса. Київ : Слово і час, 1992. 48 с.

52. Стус В. Листи у вічність... Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2012. 272 с.

53. Стус В. Палимпсесты=Палімпсести / пер. с укр. М. Рахлиной ; предисловие К. Москальца и Е. Захарова; худож.-оформитель О. Артёменко. Харьков : Фолио, 2010. 284 с.

54. Стус В. Палімпсест : вибране. Київ : Факт, 2006. 432 с.

55. Стус В. Палімпсести : вибрані вірші. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2021. 352 с.

56. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поетикальний аспекти). Київ : Смолоскип, 2010. 632 с.

57. Українець Л. Конотаційна експлікація звукозображення в поетичній мові Олеся Гончара. *Таїни художнього тексту* : зб. наук. пр. / ред. кол. : Н. І. Заверталюк (наук. ред.). Дніпро : Пороги, 2013. Вип. 16. 308 с.
58. Українець Л. Фонетичні засоби породження конотації в поетичній мові (на матеріалі сучасної української поезії) : автореф. дис... д-ра філолог. наук : 10.02.01. Київ, 2015. 40 с.
59. Франко І. Із секретів поетичної творчості. *Франко І. Зібрання творів* : у 50 т. Київ : Наук. думка, 1981. Т. 31. С. 45–119.
60. Цуркан І. Лірика Олександра Олеся: поетика символізму: монографія відп. ред. Р. Радишевський. Київ : Талком, 2019. 400 с. (Серія «Студії з україністики»). Вип. XXVII.
61. Червінська О. Рецептивна поетика. Історико-методологічні та теоретичні засади : навч. посібник. Чернівці: Рута, 2001. 56 с.
62. Шевельов Ю. Кн. II: Літературознавство [упоряд. І. Дзюба]. *Шевельов Ю. Вибрані праці* : у 2 кн. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 1151 с.
63. Шум А. Поезія Василя Стуса. *Стус В. Зимові дерева*. Брюссель : Література і мистецтво, 1970. 478 с.

«___» _____ 2022 р.

_____Мар'яна БІЛИЧ